

IDA FİLEDDİ

D.001/9

Yıl: 1961

Cilt: IX

6

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1961

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 6 2

ANKARA'DA ADAKLA İLGİLİ SÖZLER VE ADAKLAR

HİKMET TANYU

Çok eski kuruluş ve tarihe sahip Ankara'nın başlıca Hitit (M.ö. 20-8. yüzyıl), Frig (M.ö. 8, 7. yüzyıl), Lidya, Galatlar (M.ö. 3), Med ve Pers, İskender istilâsını takiben (M.ö. 333) Helenistik çağlarını görüyoruz. Bunu müteakip Roma (M.ö. 2. yüzyıl), Bizans egemenliği, 7 nci yüzyılda (620) İran Sasanî İmparatorluğu'nun tesirleri başlıyor. 654 (653) yılında Ankara'ya bir müddet de Araplar hâkim oluyor. Arap ordularında (9. yüzyıl) Türk başbuğlarının Ankara'yı zaptettiği, dolayısıyla Türk tesirleri daha kuvvetli bir şekilde başlıyorsa da devamlı olmuyor¹. 1071 yılında Malazgirt ovasında Alparslan ordusunun Bizans ordusunu yenmesiyle, 1073 yılında Ankara'yı kısa bir zaman muhafaza edebiliyorlar. Haçlı kuvvetleri 1101 yılında Komnenler namına şehri Danişmentlilerden zapt ediyor. Çevresi Türklere geçen Ankara bu tarihlerde bir Bizans kalesi haline getirilmek isteniliyor. Nihayet Türkler kesin bir şekilde (1127 de) Selçukîlerden Danişmendî hükümdarı Emir Gazi'ye geçiyor. Selçuklular, Danişmentliler, İlhanlılar -en geç- (muhtemelen 1304, 1308 yılları) çok kısa bir müddet Ahiler, ve nihayet Osmanlılar (1354), Türkiye Cumhuriyeti (1923) Ankara'ya sahip ve hâkim oluyorlar².

1243 yılında Ankara çevresinde Moğol nüfuzu altında kalış çağını, bilhassa Timur'un (1402) ve olayların tesirini dikkate alacak olursak, Ankara ve çevresinde

¹ Türk Ansiklopedisi, c. 3, s. 42. M.E.B.Y., Ankara Maddesi, Ankara 1949, Millî Eğitim Basımevi.

² Besim Darkot, Ankara Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, c. 1, s. 437, İstanbul 1940, Millî Eğitim Basımevi.

A. A. Vasılev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. Arif Müfid Mansel, c.1,s. 248-268 (Selçukî Türkleri), s. 448. Ankara 1943, Maarif Matbaası. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s. 98, not. 2, 98, 99, 100, 106, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XV, c. 1-3. sayıdan ayrı basım, Ankara 1957. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ayrı basım, II. c. s. 44 Aralık 1957, Ayrı basım, III. D.T.C. Fak., s. 34, 1958.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, c. II. İkinci İmparatorluk Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. seri, Nu 23. Ankara 1954, Tarih Kurumu Basımevi. Önsöz, s. XIII-XX. Giriş, 1-4, 68 N., 230, 399, 400, 401, 402. 418n.

Nurettin Can Güleklî, Ankara, Tarih-Arkeoloji, Ankara 1948, Doğu Matbaası, s. 21. Ankara Kronolojisi, s. 152.

Türkiye Kılavuzu, Ankara İli, c. I, s. 202- 205, 1946.

Dr. Muslihiddin Saffet, Türkiye'nin Sıhî İctimaî Coğrafyası, Ankara Vilâyeti, T. C. Sıh. Muav. Vek. Neşriyatı Nu: 17, İstanbul 1925. Hilâl Matbaası, s. 5-9. (Kamusulâlâm'dan faydalanılmıştır).

Mübârek Galip, Ankara, T. C. Maarif Vek. İstanbul 1341, Matbaa-i Âmire, birinci kısım. Mübârek Galip, Ankara, Maarif Vek. İstanbul, 1928, Devlet Matbaası.

Jean Sauaget, İslâm Dünyası "Kısa Kronoloji", Türkçeye çev. Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin, Faik Reşit Unat, Ankara, Yeni Matbaa, İlahiyat Fakültesi Yayın., I, s. 8.

Ankara Vilâyeti Hakkında İdarî, İktisadî, İctimaî, Tabii, Ziraî ve Tarihi Malûmat, Ankara 1933, Matbaacı Şeref (Tarihî kısım), s. 44-55.

Ankara Hayat Ansiklopedisi, 3. fasikül, Nisan 1961, s. 205-211. Bibliyografyası: Ankara Tarihi (A. Galanti Bodrumlu) 1950; Ankara Vilâyeti (Kandemir 1932); Ankara İlkçağda (Afif Erzen 1946); Tarihte Ankara (Hayrettin Abidin 1934); Ankara (Osman Yalçın 1957); Ankara. B: 2 (Kemal Atatuğ, 1956).

Ş. Sami, Kâmusul-âlâm, İstanbul 1306, Mihran Matbaası, c. I, s. 439.

Kâtip Çelebi, Kitab-ı Cihannüma, (1145) 1732. Darültıbaatîl Âmire, s. 633-637, 673.

A. C. (Cemal), Vilayetlerimiz: Ankara, Kanaat K. İst. 1932, s. 3-20.

Norbert Von Bischoff, Ankara, Wien 1935, (Von Anatsolischer Geschichte 1-35).

muhtelif nüfuz ve tesir çağları bulunduğunu müşahede etmiş oluzur. Bu tesir ve nüfuzların en sürekli ve baskını olarak Ankara'ya sahip ve hâkim oluşun XII. yüzyıldan beri İslâm-Türklere ait olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Bir tarikat mahiyeti arzeden Ahilerin XIII - XIV. yüzyıllarda çok kuvvetli bir tesire sahip olduğunu, gene Ankara'da bilhassa Nakşibendîlik, Mevlevîlik ve Bayramîlik, Ankara çevresinde bazı ilçelerin köylerinde (Kırıkkale'nin Hasandede, Çubuk'un Sele, Karkın v.b.) Alevîlik, Bektaşîlik'in tesir ve nüfuzu beliriyor. Ankara şehri ve ilçelerinde sayıca mahdut olmakla beraber, Rumlar (Ortodoks), Ermeniler (Gregoryen), ve Museviler (Ankara içinde) bulunuyorlardı³.

Ankara Vilâyeti Salnamelerinde⁴ (türbe-i şerîf) tanılan ve ziyaretgâh olanların başında Hacı Bayram-ı Veli, Taceddin Veli, Ak (Ahi) Şerefeddin, Şeyh Hüseyin Bahaeddin... gelmekteydi. Bilindiği üzere bu zatlar, ahi, nakşibendi, bayramî tarikatının en büyüklerindendi. Ankara Vilâyeti Salnamelerinde bu türbeler "türbe-i şerîf" veya "merkadi mübareke" başlıkları altında, saygılı, inançlı bir ifade ile sayılmaktadır. 1925 yılında yayınlanan Ankara Vilâyeti⁵ adlı eserde ise "İtikadat-ı bâtila" (s. 62) başlığı altında adları sayılan inançlar arasında "Üfürükçülüğe olan itikadat bakidir: Meselâ yılancağa müptelâ olanlara "yılanlık taşı" bağlanır. Bu taş yapışır ise yılanlıktır, yapışmazsa yılanlık değildir. Yılancağa tutulanlar yılanlık dedesi tarafından okunur. Isıtmaya tutulanlar Namazgâh civarında *Uzun Dede* kabrine giderler. Buradan yedi taş alır ve bu taşları suya koyup o suyu ısıtmalı kimselere içirirler. Sıtma bırakınca yedi taş geri verilir ve taş geri verilirken "*Bu taş senin, al taşını, şu da*

³ Ş. Sami, Kamusul âlâm, İstanbul, 1306, c. I, s. 439. Ş. Sami, şehrin 70.000 nüfusu olduğunu, bunun 7000 kadarının Hristiyan ve Yahudi, geri kalan nüfusun İslâm olduğunu, Hristiyanların 6 okulları, İslâmların 23 Cami, 19 medresesi, 1 rüştiye mektebi, 18 subyan mektebi, 4 tekkesi bulunduğunu yazıyor. 440 ncı sayfada umum Ankara vilâyetinin (Ankara, Yozgat, Kırşehir, Kayseri) nüfusunu 850.000 olarak gösteriyor ve bunun 70.000'nin Rum, Ermeni, Katolik ve Protestan olduklarını, 400 kadarının Yahudi olduğunu kaydediyor. Ankara sancağının o vakitler 11 ilçe ve 18 bucak nüfusunun takriben 210.000 olduğunu, bunların 10.000 kadarının Hristiyan ve Yahudi, geri kalanın İslâm olduğunu belirtiyor. Ankara sancağında 516 cami, 279 mescit, 57 medrese, 3 rüştiye mektebi, 419 subyan mektebi ve Hristiyanlara ait 8 subyan mektebi olduğunu bildiriyor. Evliya Çelebi (Seyyahatname, c. 2) şehirde 76 cami, 180 sıbyan mektebi, 6000'den fazla hane olduğunu gösteriyor.

Ankara nüfusu 1848'de 22342, 1863 yılında 28.000, 1875'de 38.150 ve bu nüfuslardan daha önce Evliya Çelebi seyyahatnamesinde Ankara'yı 6000 hane gösterdiğine ve her hane 5 kişi olarak hesaplanacak olursa 30.000 kadar nüfusa sahip olmak gerekiyor. XVII. yüzyıldan 1923 yılına kadar Ankara şehrinin nüfusu 25.000 ile an çok 40.000 arasında kalıyor. Bu da Ankara'nın nüfusca pek büyük bir değişikliğe uğramadığını, 1923 yılından sonra şehrin kader ve nüfusunun birden değiştiğini gösteriyor. Kandemir, Ankara Vilâyeti, Türk Maarif Cemiyeti Neş., I. Ankara 1932, s. 139'da Şemseddin Sami'nin Ankara'nın 70.000 nüfusu olduğunu yazmasını yanlış olarak kabul ediyor. Ankara vilâyeti günümüzdeki 4 şehri (Ankara, Yozgat, Kırşehir, Kayseri)yi ve bunların nüfus toplamı takriben 850.000, Ankara sancağı (Ankara, Ayaş, Bâlâ, Zîr, Beypazarı, Çubukabat, Haymana, Seferihisar, Mihallıccık, Nallıhan, Yabanâbad), (s. 442) gibi 11 kazadan ve bunların bucaklarından 18-) ibaret olup nüfusu takriben 210.000 (s. 442), doğrudan doğruya Ankara kazası da (s. 442), Ankara şehri ve civarından ve İstanos bucağından ibaret olup, Ankara şehrinde başka bu kazanın nüfusu takriben 60.000 deniliyor. Kamusul-âlâm'ın c. 6, s. 442'de nüfusu 20.000'den fazla olan şehirler sırasıyla yazılmıştır. Bir üstteki 29.000 iken Ankara 72.825 olarak gösterilmiştir. Halbuki ondan sonra gelen Muş'un nüfusu 27.003 tür ve sırayla devam etmektedir. Ankara'nın nüfusu hakkındaki mürettep hatası açıktır. 27.825 olacaktı.

⁴ Ankara Vilâyeti Salnamesi, H. 1325, Vilâyet Matbaası, 15 nci defa salname basımı yapıldığı kaydedilmiştir, s. 131. Ankara Vilâyeti Salnamesi, 1300, 1307, 1311, 1318, 1325. 5. cilt. Ankara 1300-1325, İstanbul Matbaa-i Ebüzziya ve Matbaa-i Vilâyet.

⁵ Dr. Muslihiddin Saffet, Türkiye'nin Sıhhi İçtimaî Coğrafyası, Ankara Vilâyeti, T. C. Sıh. ve Muav. İcti. Vekâleti Neşriyatından, İstanbul, 1925=1341, Hilâl Matbaası.

ışığın!" denip bir mum yakılır... Sıtma için bir de bazı türbelerin pencerelerine, kapılarına bez bağlamak gibi âdet elân bakidir" (s. 63).

Ankara'nın diğer türbelerinden etraflıca bahsedilmemekte, yalnız "Asar-ı Âtika" başlığı altında muhtelif tarihî eserler ve Ankara'da "tevellüd eden ulema-i meşhure" arasında Hacı Bayram, Ahi Şerafeddin, Taceddin Sultan ve camiinden pek kısa bir şekilde bilgi verilmektedir. "Bâtıl İtikadat" başlığı altında adak ve adak yeri ile ilgili olarak yukarıda naklettiğimiz bilgi sunulmakta, türlü inançlar, âdet ve hareketler sayıldıktan sonra "Elhasıl, her tarafta olduğu gibi bu vilâyet dahilinde de bu gibi itikadat-ı bâtila mevcuttur" (s. 64) denilmekte, ayrıca bunlara okul ve sağlık tesislerinin azlığı veya yokluğunun âmil olduğu inancı öne sürülmektedir⁶.

Ankara'nın eski mezarlarından, Bizans'tan kalma mezarlar -yeni cezaevi ve istasyon çevresinde-, Ermeni mezarlığı -Sarıkişla yakınında- ın bulunduğu yerlerde hâlen bir adak yerine, bir ziyaretgâha rastlamıyoruz. 1923 yılını müteakip Ankara şehrinin içerisindeki büyük mezarlıklar⁷ kaldırılmış, hattâ bazı türbeler inşaat ve yol dahiline rastladığından yıktırılmıştır. Bu itibarla eski Ankara'da şehrin merkezinde birçok ziyaretgâhlar veya bir mezar kenarında bulunan, etrafını çalıların çevrelediği, parmaklıklı mezarlar, bez, çabut, bağlariyle kuşatılan bu yerler (Hamamönün'deki

⁶ 1325 tarihli Ankara Vilâyeti Salnamesinde eczane sayısı Ankara merkezinde 6, Kalecik'te 1, Keskin'de 1 adet gösterilmektedir (s. 352). 1341=1925 yılında yayınlanmış, Türkiye'nin Sıhî İctimaî Coğrafyası Ankara Vilâyeti, adlı eserde (s. 66) ise asker ve sivillere mahsus iki hastahane bulunduğu, ancak 100 yatağın ücretsiz olduğunu (s. 68) görmekteyiz. "Muntazam bir ameliyathanesiyle pek nakis bir bakteriyoloji lâboratuvarı vardır" (s. 68) denilmektedir. 1340 yılına kadar dispanser teşkilâtı olmadığı, 1340 yılında Keskin, Haymana ve Nallıhan kazalarında birer dispanser vücuda getirildiği, tabibinin mahallin hükümet tabibi olduğu (mütehassıs değil), hususî eczanelerin ise dördünün vilâyet merkezinde, birinin Keskin kazasında, birinin Beypazarı kazasında olduğunu (s. 69) görüyoruz. Hastahanelerin kendisine mahsus iki eczanesini de ilâve edersek ancak 6 eczane bulunduğunu da görüyoruz. Ankara merkezi nüfusunun 21.445 olduğu, kaza ve köyler toplamının ise 313.320 olduğunu (s. 113) anlıyoruz. O yıllarda, hattâ yıllarca Ankara ve çevresinde sıtmaya yakalanmamış pek az kimse bulunuyordu. Adı geçen eserde "hemen sıtmaya musahip olmayan kimse kalmamıştır" (s. 92, 93) deniliyor. Üstelik sıtmadan ölenlerin sayısı da yüksektir (listesi s. 97'de). Evliya Çelebi'nin havasının çok sıhî, insanların zinde, gürbüz olduğunu söylediği memlekette ve çevresinde bataklıklar birer mikrop yuvası halindedir. Kültür durumu ise şöyledir: Merkez kaza ve onun merkeze bağlı köylerinde 11 okul, kazalarda —10 kazada— toplam olarak 18 okul (bazı kazalarda kız okulu yoktur), bucak ve köylerinde 46 okul, okul binası olduğu halde öğretmen bulamayan 35 okul da kapalı olarak durmaktadır (s. 116). 1924 yılının kültür ve sağlık durumu böyledir. Şu duruma göre hemen batıl itikat adı verilerek ve sebep olarak da hastalık, bilhassa sıtma ve okul, öğretmen yetersizliğini öne sürülerek doğru bir cevap ve netice bulunduğunu sanıvermek mümkündür. Fakat mesele bu derece basit değildir. 1956, 1957, 1958 yıllarında yapmış olduğumuz incelemelere göre inançlar üzerinde iki sebep ve tesirin nasıl rolü olduğunu ayrıca gözden geçireceğiz. Burada başlangıçta bu nokta üzerinde sayılara dayanan bir bilgiye ihtiyaç görüşümüz o vakitlerde yapılan gözlemin ve hükmün isabet derecesini tâyine bir zemin hazırlamaktan ibarettir. Üstelik Ankara vilâyeti salnamelerinde yapılacak inceleme ile kültür durumunu tâyin eden mahal olarak yalnız okul ele alınacak olursa (kültür durumunu yalnız okulun tâyin edip etmediğinin tartışılması konumuz dışındadır), H. 1325'te, Ankara şehrinde 27 medrese, 1 darülmuallimin, 1 rüştiye, 4 ilkokul, 65 sıbyan mektebi, Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudilere mahsus da 8 okul görmekteyiz (Ankara V. S. 1325, s. 133).

Kandemir'in (Ankara Vilâyeti) adlı eserinde kültür ve sağlık tesislerindeki mütemadi artış ve gelişme açıkca görülüyor. 1930-1931 yıllarında vilâyetin ilkokul sayısı 185 e çıkmıştır. Bunun 23'ü Ankara, 15'i kaza merkezlerinde, 147'si köylerdedir (s. 51, 52). Sıtma mücadelesi, kazalara hastahane, dispanser açılması (s. 44, 45) gibi işlerle sağlık ve kültür konusunda Birinci Cihan Savaşı ve İstiklâl Savaşının ağır tesirleri giderilmeye çalışılmıştır.

⁷ Mübârek Galip, Ankara, Birinci kısım-Kabristanlar-Mescitler-Camiler, T. C. Maarif Vek. Hars Dairesi Neşriyatından: 2, İstanbul 1341, Matbaa-i Âmire.

eski mezarlık, Etnografya Müzesi, Türk Ocağı çevresi v.b.) tamamen kaldırılmış, yerlerini binalar, apartımanlar, dernekler ve okullar almıştır.

Bu 30 yıl önceki mezarlara bez, iplik bağlanıyor, umumiyetle mum adanıyordu. Dua olarak da Elham ve üç İhlâs okunuyor ve muhtelif istekler ve dilekler için ziyaret ediliyordu. Bilhassa cami ve türbeleriyle günümüze intikal edenlerden ilgi ve ziyaret dereceleri farklı olan bu yerler arasında Hacı Bayram Veli türbesi ve çevresinin, İstanbul'un Eyüp ziyareti kadar olmasa da şehrin şartları içerisinde, diğerlerine kıyasen en fazla ilgi çektiğini ve bir kısım halkın ona daha çok inanıp bağlandığını belirtirken, diğer türbe ve ziyaret yerlerinden daha çok onun üzerinde duracağımızı ifade etmek isteriz.

(Türkiye'nin Sihhî ve İctimaî Coğrafyası Ankara Vilâyeti) adlı eserin bahsettiği Namazgâh mevkiindeki *Uzun Dede*'nin bulunduğu yer, Etnografya, Türk Ocağı çevresine rastladığından burada böyle bir türbe ve ziyaretgâhın kalmadığını da açıklamak isteriz. Keza Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Evliya Çelebi'nin tam bir inançla zikrettiği *Erdede Sultan* adlı yatır aradığı, bunun *Kuşbaba* adlı bir yatır olabileceği, fakat onun da Yeni Hal civarındaki okulun (halen o okul da oradan kaldırılmıştır) altında kalmış olabileceği, bu itibarla çok aramasına rağmen bu yatır bulamadığı (s. 8) hakkındaki düşüncesini naklederken, Ankara'nın şimdiki Işıklar Caddesi çevresinde büyük bir yangına uğradığı (1917), ayrıca Cumhuriyet çağında da şimdiki Halin bulunduğu yerle, Anafartalar, eski adları ile Tahtakale, Balıkpazarı ve Karaoğlan yakınlarında birçok tarihî eserler, mescit, türbenin yanmış olduğunu kaydetmek yerinde olur sanırız.

Otuz yıl kadar önce, eski, Tahtakale denilen semtin, Keresteciler yakınında *Kurtbaba* türbesi vardı. Yakınlarda yıktırılan İnkılâp (devrim) ilkokulu ile Hal binası arasına, yola veya yolla bina arasındaki bir yere rastlıyan bu türbe Ankara'nın büyük yangınlarından ikincisi olan Tahtakale yangınında yanmıştır. Üstü kapalı idi. İçeri girilip namaz kılınırdı. Huysuz, bağırıp çağıran, söz dinlemeyen (aksi) çocukları oraya götürerek türbeye kapatırlardı. Beş dakika bıraktıktan sonra çıkarırlardı. Mum adanır, mum dikilirdi. Bez, iplik bağlayanlar da olurdu. Bu türbedeki zatın adı *Kuşbaba* değil *Kurtbaba* idi. Halk öyle bilirdi.

Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar'ı *Erdede Sultan*'ı araştırmağa sevkeden sebebini Evliya Çelebi olduğu anlaşılıyor. Evliya Çelebi Hacı Bayram-ı Veli'yi ziyarete gidiyor. Orada (hatmi şerif) tamamlıyor. Dönüşte bir ihtiyarla karşılaşılıyor. Bu zat, kendisini neden atladığını soruyor ve ziyarete çağırıyor. Bu zatın türbesi Tahtakale'de Odunpazarı semtindedir. Evliya Çelebi bu macerasını etrafiyle anlatır⁹. Ersultan "Güleşçiler tekkesinde ve Sultan Murad-ı râbi huzurunda pehlivanlara duacılık ederken "Engürü'de Eryatar, Rum'da Sarı Saltuk" demezmiydik? İşte Engürü'deki (Ersultan) benim" diyerek, "Erdede Sultan'ı ziyarete çağırıyor (s. 433). Ersultan kubbeli bir türbededir. Evliya Çelebi "kabri şerifinin sandukası olan yeşil sof ile mestur zarfinin altına girip '*Himaye Ersultan! himaye!*' dedim" diyor. Onunla selâmlaşıyor, kendi üzerinden ter boşandığını söylüyor (s. 435) ve onun asıl adının Mahmut olduğunu bildiriyor (s. 437).

Yukarıda bahsettiğimiz ve büyük bir yangınla ortadan kalkan Tahtakale semtinde, Tahtakale hamamı (şimdiki hal binası çevresinde), odun pazarı veya sonraları Keres-

⁸ Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Ankara 1946, T. C. Ziraat Bankası Matbaası, s. 13-14.

⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, ikinci cilt, ilk tabı, İstanbul 1314, Dersaadet İkdâm Matbaası, s. 433, 434, 435, 436, 437.

teciler denilen mahalde bulunan türbe, o çevrenin en meşhuru idi. Kurtbaba türbesi orada idi. Bunun *Ersultan*'a ait olması muhtemeldir. O yangından kurtulamamıştır.

Ankara'da çoğunun tarihçesi belli, başlıca şu türbeler vardır : Ahi Şerafeddin, Cenabi Ahmet Paşa, Hacı Bayram Veli, Karacabey, Taceddin Sultan, Öksüzce Baba, Kesikbaş, Sinan Paşazade Abdullah ve Karyağdı¹⁰. Bunlara biz adakla ilgisi olduğundan şunları da katabiliriz : Şeyh İzzeddin, Kul Derviş Dede, Tezveren Dede, Yürüyen Dede, Mamak'ta Karaağaç Dedesi (Altiğaç Dedesi) ve Hüseyin Gazi dağında Hüseyin Gazi ve çevresindeki ziyaret yerleri. . .

Önce Ankara ve çevresinde kullanılan adakla ilgili atasözleri üzerinde duracağız.

ANKARA'DA ADAKLA İLGİLİ ATASÖZLERİ

Yüzyıllardır, Türk halkının dilinde ve şuurunda yer alarak günümüze kadar gelmiş bulunan ve toplamı 10.000'i aşan atasözleri bize muhtelif konular arasında adak hakkında da üzerinde durulmağa değer bilgi vermektedir. Bu bilgi :

- a) Adak'ın, Türk'ün dilinde yüzyıllarca önceden beri yaşadığını gösteriyor.
- b) Adak kelimesinin Türk halkı ağzında *nezir* kelimesine tercih edilir bir durumda ve daha yaygın, gündelik hayatta kullanılır olduğunu da belirtmiş oluyor.
- c) Türk halk düşünürlerinin bir cümle ile bu konuda ne derece derin bir tahlil ve tenkidde bulduklarını ortaya koyuyor : 1- Adamanın karşılıklı bir iş olduğu, 2- çok bol adandığı halde az verildiği, adağının yerine getirilmediği veya getirilmesinin güç olduğu veya adamanın kolaylığı, ödemenin zorluğu, 3- adamakla kesin bir sonuç alınmayacağı. Bu fikirleri ve Ankara'da kullanılanları aşağıya naklettiğimiz atasözleri tam bir açıklık ve kuvvetle anlatmaktadır :

I - Ada bana adayım sana¹¹.

¹⁰ İslâm ve Türk Ansiklopedileri, Salnameler, Mübârek Galip'in Ankara adlı eserleri (1. kısım, Kabristanlar, Mescitler, Camiler); ikinci kısım kitabeler. Nurettin Can Gülekli'nin (Ankara) adlı eserleri. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 1314, c. 2, s. 427, 438. Kâtip Çelebi, Cihannüma (1145=1732), s. 633.

¹¹ Türk Atasözleri, derleyen: Mustafa Nihat Özön, İstanbul 1952, İnkılâp Kitabevi, Yeni Matbaa, s. 6. I, II, III, IV, V, VIII sayılı atasözleri, bilhassa Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ebüzziya'dan derlenerek bir araya getirilmiştir. 8257 atasözünü ihtiva eden bu kitapta, Şinasi'nin (1826-1871), 1858 yılında hazırlayıp 1863 yılında birinci, 1870 yılında ikinci defa basılan Durub-ı Emsal-i Osmaniye ve Ebüzziya Tevfik (1848-1913)'in yeni gayretlerle geliştirdiği, Şinasi'nin ilk basımında 1800 kadar atasözü ve deyim derlemesini, ikinci basımında atasözü ve deyim sayısını 2500'e çıkarabilmesine rağmen, Ebüzziya atasözü ve deyim sayısının 4000'i aşan, derlemeleri; Veled Çelebi İzbudak'ın 1480 (H. 885) yılında yazılmış, Atalar Sözü (1936 yılında yayınlanan, 695 söz ihtiva eden kitap, Selim Nüzhet Gerçek-Kırımh Sadî'nin yayınladıkları, Atalar Sözü, İstanbul 1939, Kanaat Kitabevi, 4900 kadar deyim ve atasözü ihtiva eden (Ahmet Vefik Paşa ve Ebüzziya yayınları kaynak) olarak alınan eser, (M. N. Özön, ad olarak Selim Nüzhet Gerçek'i almış) Osman Peremezcî'nin 1940 yılında bastırduğu "Atalar Sözü" 7000' den fazla, Hamdi Akverdi (Hamdi Akverdi, Halk İçin Atalar Sözüne Tatbik Edilmiş Ruhî Bilgiler-Psikoloji bakımından bir inceleme olan bu kitapta tahlili yapılan seksene yakın atasözünden, Hasan Çekli ve Mehmet Dobada'nın 1945 yılında yayınladıkları "Atalar Dilinden" adı altında yayımlanan 2400 atasözünden kaynak olarak faydalanılmış ve bunlardan derlenmiş olmasına rağmen, bir noktanın açıklanması gerekmektedir. Mustafa Nihat Özön, yukarıda adı geçen kitabında Ebüzziya Tevfik'i bir nâşir, bir tâbi olarak göstermekte ve "üçüncü defa bastırıldığını öne sürmektedir. Aynı zamanda, M. N. Özön, Önsöz, s. X. da, Ebüzziya'nın bu bastırıldığı eserdeki atasözü ve deyim sayısını da 4004 olarak kaydediyor. Yalnız bu bile, Ebüzziya'nın üçüncü defa basımla yetinmediğini ispat eder. Ayrıca Fevziye Abdullah Tansel, İslâm Ansiklopedisi, c. 4, s. 100-103; 103. sayfada "Durub-ı emsal-i Osmaniye (Şinasi ile müşterek)" olduğunu yazmaktadır. Bu hususta Ankara Millî Kütüphane 1955, A 1208'de kayıtlı eser üzerindeki incelememiz, Fevziye Abdullah Tansel'i teyit etmektedir: Şinasi, Ebüzziya, Durub-ı Emsal-i Osmaniye, 4004 adet emsali hâvidir. Temsili sâlis, Kostantiniye 1302,

- II - Adadığı çok verdiği yok.
 III - Adamakla deniz tükenmez.
 IV - Adamak ile mal tükenmez¹². Adamakla mal tükenmez¹³.
 V - Adamakla mal tükenmez, hak saklasın ödemekten.
 VI - Adamakla mal tükenmez, hak saklasın vermekten¹⁴.
 VII - Adamak kolay, vermek zor¹⁵.
 VIII - Adamakla pilâv pişse deniz kadar da yağ benden.
 IX - Adamakla mal bitmez, hak saklasın vermeden¹⁶.
 X - Uyuz adağı çapa yatağına olur¹⁷.

Matbaa-i Ebüzziya. Tâbi Ebüzziya, "İfadeci mahsusa kısmen de, Şinasi merhumun eseri tertibi olan işbu (Durub-ı emsâl-i Osmanîye) mecmuası birinci defa 1280 ve def'i sâniyede bazı ilâvat ile 1287 senelerinde "Tasviri Efkâr" matbaasında tab olunmuş idi" diyor; ve "tarafı âcizanemden nısfına karib câmiin mütehaddisi olan usule" uyarak, kendisinin yarı yarıya ilâvede bulunduğunu yazıyor. Şinasi'nin kitabı 329 sayfa olmasına rağmen, Ebüzziya ve Şinasi'nin müşterek kitabı, 510 sayfadır. Ebüzziya bu eserde kendi ilâve ettiklerine (§) ( ) içinde gösterilen işareti koymuştur. Bahsettiğimiz eserde "84-Adamak ile mal tükenmez" sayfa 15. Atasözünü buluyoruz. İşaretsiz olduğuna göre Şinasi'nin yayınladığı kitaptan aynen alınmıştır. A. V. Paşa (1823-1891)'nin, Müntehabat-ı Durub-ı Emsâl-i Türkiye (M. N. Özön, Türk Atasözleri, s. X)da zikrettiği, A. V. Paşa'nın Bursa'da bulunduğu (1879) sırada, hazırlanış tarihi bakımından bir hayli eski olması gereken bu kitabında 4300 atasözü bulunduğu bilhassa belirtiliyor. İslâm Ansik. c. I, A. V. Paşa, Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 207-210'da bu hususta bir bilgiye rastlanılmıyor. N. Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, s. 332'de: Ahmet Vefik Paşa'nın "Atalarsözü" isimli, darb-ı mesel mecmuası" olduğu, kaydedilmekte ve "Paşa, bu eserde 6-7 bin darb-ı mesel toplamış ve bunları oldukça muntazam bir harf sırası ile tesbit etmiştir. Eser, Türk Darb-ı meselleri üzerinde işleyecekler için zengin bir kaynak durumundadır" denilmekte ve 1 sayılı notta ayrıca şu bilgi verilmektedir: "Ali Emîri ve Türkiyat Enstitüsü kütüphanelerinde matbu nüshası bulunan ve üzerinde sahibinin ismi yazılmamakla beraber Ahmet Vefik Paşa'ya ait olduğu bildirilen Darb-ı Mesel mecmuası, Müntehabat-ı Durub-ı emsâl ismini taşımaktadır" (s. 332, 333). Hamit Zübeyir Koşay, Etnografya ve Folklor Kılavuzu adlı kitabındaki Atasözleri hakkındaki bibliyografyada, Müntehabat-ı Durub-ı Emsâl: Atalar Sözü, İstanbul, demekte, ilk sırayı buna vermektedir.

¹² Şinasi, Durub-ı Emsâl-i Osmanîye, Tanzimi 1268, s. 11. 329 sayfa olan bu kitap alfabetik (elifbe) sırasına göre, düzenlidir. Bazılarının Arapça, Farsça, Fransızca mukabilleri tercümeleleriyle beraber metne ilâve edilmiştir. Bu kitapta, emsâl, istlâhat, tâbir ayrılmadan alınmıştır. Ebüzziya da bu usulü bozmuyor.

¹³ Derleyen (Önsöz yazar) Naki Tezel, Türk Atasözleri I, Türk Folklor Araştırmaları, c. 4, s. 73. Ağustos 1955. Türkiye'nin diğer yerlerini olduğu gibi Ankara'yı bilhassa tasrih ederek, buradaki Atasözlerini de derlemeye çalıştığını söyleyen Naki Tezel, "11-Adamakla mal tükenmez". Atasözünü, 730 atasözü arasında buluyoruz (c. 4, s. 77)de tamamlandı. Bu atasözleri arasında Nezir ile ilgili, nezir adıyla yazılı olanı yoktur. Naki Tezel'in 1943 yılı derlemeleri arasında, adakla ilgili olanı yoktu. Naki Tezel, Türk Atasözleri, Çığır, c. 12, 13, c. 13, s. 123, Ankara 1943, 773 atasözü. Üç sayı yayınlandı.

¹⁴ M. Halit Bayrı, İstanbul'da Derlenmiş Atasözleri, Halk Bilgisi Haberleri, c. 2, s. 21, 22, s. 213-217. Halit Bayrı'nın bu derlemeleri, s. 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 40, 96, 97 ve nihayet c. 9, s. 98'de nihayete ermiştir, c. 2, s. 21, 22, s. 214: "Adamak kolay, vermek zor. Adamakla mal tükenmez, Hak saklasın vermekten". Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, Türkiye Basımevi, eseriyle derlediği atasözlerini bir araya getirmiştir, s. 34-51. Adakla ilgili iki atasözünü aynen burada da buluyoruz. Allah'la ilgili olanlar arasında "Allah'la kulun arasına girilmez. Ne gelirse kula Haktan gelir. Ne istersen Allah'tan iste" gibi dikkate değer atasözleri ayrıca, konumuzla başka yönden ilgi göstermektedir. Böyle atasözlerine, muhtelif derlemelerde de rastlıyoruz.

¹⁵ Aynı eser.

¹⁶ Derleyen : Mustafa Berke, Kırım Atasözleri, I.T.F.A., c. 2, s. 25, s. 395. Kırım Atasözlerinden bu seride 2000 kadari yayınlanmıştır. Türk F. A., c. 3, s. 71'de. 13 sayı tefrika edildikten sonra sona ermiştir. Şinasi, Ahmet Vefik Paşa derlemelerindekine pek yakın olan bu atasözü de ADAK sözünün Türkler arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

¹⁷ Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Türkiye'de Cilt Hastalıklarına Müteallik Halk Bilgi ve Tedavileri : Uyuz hastalığı hakkında darbı meseller, Halk Bilgisi Haberleri, c. 7, s. 75. Ocak 1938, s. 55. Türk-i

XI – Adama ile mal mı tükenir¹⁸.

XII – Adadığı çok ama verdiği yok¹⁹.

Ankara ve çevresinde, adamakla deniz tükenmez; adamakla mal tükenmez; adamak kolay vermek zor; atasözleri daha yaygın durumdadır. Soruşturmalarımızda daha ziyade bunların bilindiğini ve bunların da saygıyı gözden kaçırmayan bir tarzda kullanıldığını, adak işinin saygılı bir mahiyete sahip bulunduğunu tesbit ettik.

Veled Çelebi İzbudak'ın 1936 yılında yayınladığı, 500 yıl kadar önceki sözler²⁰ arasında bugün kullanılanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Bu kitapta adakla ilgili bir söz bulunmaması, 695 atasözü gibi mahdut sayıdaki sözleri derlemiş olması sebebiyle açıklanabilir.

Adakla ilgili atasözlerine günümüzün yakın birçok araştırmalarından rastlanılmaması, temas edilen şahıs, çevre ve bu konu ile yetki kadar, *adak*'a halk nazarında gösterilen saygı veya çekinme, ona dokunmama durumunu da sezme mümkündür. Bunu başkaca yorumlamak pek isabetli olamaz düşüncesindeyiz. Zira adayan, adasını yerine getirmeyi kendisi için çok önemli bir ödev olarak tanımakta, gecikme halinde acı, üzüntü duymaktadır.

ANKARA'DA ADAKLAR

Ankara ve çevresindeki adak ve adak yerlerini açıklarken, önce *Yatır, Evliya, Türbe, ağaç, taş, kaya, mağara, kuyu, minare, tekke* v.b. gibi bir yerle ilgisi olmayanlardan başlamak istiyoruz :

Baca adağı :

Gece yarısı mutfak bacasına gidilerek, baş, bacanın içinden gökyüzüne kaldırılıyor ve (Cenabı Haktan) bir dilekte, muratta bulunuluyor. "Ne dilerse o olurmuş" yalnız

Durûb-ı Emsâl, 168 sayfa. Birisi Ankara Millî Kütüphanede, 1946/A/861'de ve diğeri 1955 A/610 da müellifi ve basın tarihi yazılı olmayan, yalnız 1946 A/861 numaralı olanın kapak kâğıdının ilk sayfasında Arap harfleri ve elyazısı ile Türkî Durûb-ı Emsâl, Matbaa-i Âmire 1288, yazılı olan bu eserin 5 nci sayfasında: Ada bana adayım sana; Adamakla pilâv pişse deniz kadar yağ benden; Adamakla mal tükenmez hak saklasın ödemekten; atasözleri kaydedilmiştir. İçerisinde atasözleri, kinaye, tâbirleri de ihtiva eden 168 sayfalık bu eserde 3500 kadar atasözü elifbe sırasına göre derlenmiştir. Adnan Cahit Ötügen, Atasözleri Bibliyografyası kitabiyatı ile ilgili dikkate değer çalışmasında, atasözleriyle ilgili muhtelif kitaplar hakkında etraflı bilgi vermektedir. (Adnan Cahit Ötügen), Darbı Mesel Mecmuaları Kitabiyatı, Atsız Mecmua, s. 12, 1932), bu inceleme Atsız Mecmuasının 17 nci sayısında tamamlanmıştır, s. 112-121. Bu incelemede, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye : Şinasi-Ebüzziya, olarak yazıldığı gibi bilhassa, bu incelemenin sonunda (Haşiye) işaretiyle aşağıdaki açıklamayla Ahmet Mithat Efendi'nin "Durûb-ı Emsâl-i Türkî"sinden matbu kapaklı bir nüsha bulduğunu yazmakta ve "Buradaki kayıttan eserin 1288'de Matbaa-i Âmire'de basıldığı anlaşılıyor, demekte 12 sayılı Atsız dergisinde çıkan yazısının tertip hatası yüzünden karıştığını, Ahmet Mithat Efendi'nin eserinin "1288'de", bunun Londra-Davis tab'ı hicrî 1295'de çıkmıştır" demektedir. Millî Kütüphanede derleyen şahsı belli olmayan incelediğimiz eser de bahsettiğimiz zata ait olabilir.

¹⁸ Mehmet Ferit, Saadettin Nüzhet, Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı, Konya 1926, Konya Vilâyet Matbaası, s. 16 (58. ve 61. atasözleri). "Darbimeseller" başlıklı bu derlemede 2057 atasözü vardır.

¹⁹ Aynı kitap. Dehri Dilcin, Bekşioğlu Şemseddin, Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Selâhattin Arıkan, Prof. Mahmut Ragıp Gazimihal, Ziya Günalp, İ. Hilmi Soykut, Şemsi Yastıman, Muzaffer Uyguner, Sait Uğur, Mehmet Önder, Ferit Birtek: (En Eski Türk Savları, Divan-ı Lûgat-it-Türk'ten derlemeler), Hamit Koşay'ın atasözleriyle ilgili kitap, makale ve derlemelerini gözden geçirdiğimiz halde adakla ilgili bir atasözü üzerinde durmadıklarından burada bahsetmiyoruz. Bunları kitabın sonundaki bibliyografya kısmında zikredeceğiz. Hattâ Necip Asım'ın, Atalar Sözü ve Osmanlı Tarihi ve Eski Savlar; Ahmet Rıza'nın Türk Atalar Sözü adlı makale ve kitapları değerli olmakla beraber burada üzerinde durmayacağız.

²⁰ Hazırhyan: Veled İzbudak, Atalar Sözü, T. D. K. İstanbul 1936. Devlet Basımevi.

bu arada (700 defa besmele çek)iyorlar. Bu *adak yerine geçiyor*. 700 besmeleyi “yanlızsız çekmek” için 99 luk bir tesbih kullanılıyor. $7 \times 99 = 693$. Ayrıca 7 defa daha çekilerek bu 700’e tamamlanıyor. Aynı zamanda *bacaya* da mütemadiyen üfleniyor.

Burada muradın yerine gelmesine kesin bir inanç vardır. Adağını, 700 besmeleyi derhal ortaya koyuyor. İleride de göreceğimiz gibi bazı adaklar, adamak suretiyle murat yerine geldikten, dilek, istek olduktan sonra yerine getiriliyor. Bazıları dilekle beraber veya ondan az sonra (dileğin gerçekleşmesini beklemeden) yapılıyor. Mum yakma, tuz dökme v.b. gibi.

Baca da dilekte bulunmak ve 700 defa besmele çekmek ve üfleme kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Dört yol adağı :

Gece yarısı dört yolun kavuştuğu yere gidiliyor. Niyet neyse orada dört yolun birleştiği yerde “Cenabı Haktan” dileniyor.

Her çeşit dilekte, istekte bulunulabiliyor. Bu arada *sadaka*, *kurban* adanabilir. Orada (bu yer kutlu bir yer gibi benimseniyor) ne istenirse olacağına inanılıyor. Gene bu çeşit dilek ve adakta bulunanlar kadınlardır. Çok zaman birkaç kadın beraber gidiyor. Yalnız *gece yarısı ile gün ışımadan önceki zamanlarda dört yol adağı olabiliyor*.

Baca adağı ile bilhassa dört yol adağı dikkati çekecek bir şekilde fazla değildir. Bununla beraber vardır, yapılmaktadır.

Helva adağı :

Dualardan sonra helva pişirilerek evin içindeki dört köşeye, odaların köşe taraflarına azıcık helva (birer lokma kadar) konuluyor.

Bu maksatla yapılan helva başka kimselere dağıtılmıyor. Murat ve adak adanarak öteye beriye konuluyor. Helva katiyen yenilmiyor. Bu adak da muradı müteakip yerine getiriliyor. Bu türlü dilek ve peşin adakta bulunan, konulan helvanın kimin işine yaradığını bilmiyor. Adayan bundan tamamen bilgisizdir. Ancak bazı kimseler, gözlem ve inceleme maksadiyle araştırmamızdan uyanıklık göstererek, bir şeyler sezinseyerek benden bilgi almak, bunun sebebinin ne olduğunu öğrenmek istediler. Dinler Tarihi ile ilgili olarak tahlilini yaptığımız zaman inandılar ve hayretlerini de gizlemediler.

Burada dikkati çeken bir nokta da, bazan dilek, murat yerine gelinceye kadar *helvanın köşelerde bırakılışı, niyetin gerçekleşmesi halinde süpürülmesidir*.

Şeker adağı :

Herhangi bir niyette bulunan kimse, *şeker* üzerine adakta bulunuyor. Niyeti, muradı, istediği veya dileği yerine gelirse, kadınlardan ibaret bir toplantı vücuda getiriyor. Bu toplantı da şeker dağıtıyor (kesme şekeri de olabilir). Herkes birer şeker alıyor, oradan da her muradı için ayrıca bir şeker alıyor; muradlar fazla ise şeker de ona göre artıyor. Alınan şekere bir dua okuyor; sonra o şekeri, adağı olana kadar münasip bir yerde (meselâ evde) saklıyor. Muradı olunca o da öyle şeker dağıtılan bir toplantı yapıyor. Her çeşit murat için bu toplantı olabiliyor.

Süt adağı, sütlü adak mevlidi :

Sütlü adak mevlidinde şeker yerine fincan veya bardakla süt dağıtılır. Mevlid okunma sırasında Hazreti Peygamber’e saygı gösterilmek üzere ayağa kalkıldığında herkes bir dilekte bulunuyor ve bu dileğiyle ilgili olarak herhangi bir parayı bir mendil içerisine sarıyor; bu anda dileği olursa bir sütlü mevlid okutmayı adıyor. Bu mendile veya beze sarılı parayı dileği tahakkuk edinceye kadar evinde bir yere asılı bırakıyor.

Muradı olunca, bu parayı mutlaka bir fakire veriyor. Dilek, istek, murat çeşitlidir : Evlenmek, kolay doğum yapmak, çocuk sahibi olmak. . İlk başta gelen isteklerdir.

Bu süt adağını kadınlar ilgiyle devam ettirmektedirler. Yaş, kültür bahse konu değildir. Tahsili olmayan, tahsili (orta, lise, fakülte) olan, genç, ihtiyar, her seviyede kadın, kız bu *sütlü adak* mevlidine katılıyor. Kendisi namına olmasa bile başkası için dilek ve adakta bulunabiliyorlar. Yalnız daha önce, dileği olanlar arasında bir anlaşma ve böyle bir muratta bulunma ve adağını yerine getirme için sözbirliği oluyor. Kızının kısmetinin açılması, evlenmesi için bir anne, adakta bulunmuşsa bunu kızından saklayabiliyor.

Zekeriya sofrası adağı :

“Şaban-ı şerîf”in içinde Zekeriya sofrası kuruluyor. Önce hiç kimseyle konuşmadan kimseyle görüşülmeden geliniyor. “Allah rızası” için iki rekât namaz kılınıyor.

Sofranın kurulma zamanı *akşamla yatsı arası*'dir. Konuşmamak, Zekeriya sofrası başına oturup *mum* dikinceye kadar devam eder. Sofranın açılması ve mum dikilmesi zamanı da yatsıyı geçemez. Masa bulunmazsa, yoksa veya yerde sinide yeniliyorsa (1923-1930 yılları arasında yer sofrasında yemek yiyenler çoktu) sofa yerde sini üzerinde kuruluyor. Halen bu sofa masa üzerinde kurulmaktadır. Bununla beraber “makbulü yer sofrası”dır.

Muhtelif yemişler, mevsimine göre meyveler, salatalık, dereotu, maydonoz v.b. 41 çeşit yiyecek tamamlanıyor.

Önce kılınan iki rekât namazı müteakip Kur'an-ı Kerîmin -halkın deyişine göre *Kâha* sûresi- İstanbul'da Zekeriya sûresi diyorlar- 19 ncu sûresi olan Meryem sûresi okunuyor. *Kâha* denilmesi, birinci âyetteki (Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd) sebebiyle oluyor. Bu süre içinde Zekeriya ile ilgili âyetler bulunuşu, dilek ve istekle bağlantısı oluşu dolayısıyla, bilhassa Zekeriya adı geçen âyetler hiç kimseyle konuşulmadan okunduktan sonra, herkes muradı ne ise dileyerek, evvelce aldığı, hazırladığı mumu, daha isteği yerine gelmeden sofraya dikeyor ve “eğer muradım olursa gelecek sene Şaban ayında böyle bir sofa kurmayı” veya “Zekeriya sofrası kurmağı” adıyorum” diyor. İki niyet dilerse iki mum, üç niyet dilerse üç mum dikeyor. “Niyeti”, dileği, muradı ne kadarsa o kadar mum dikeyor. Böylece sofa üzerinde sıra sıra mumlar yanıyor. Niyetler tamamlanıyor. Herkesin niyet tutması, adaması tamamlanır tamamlanmaz 41 çeşitten ayrı ayrı yemiye çalışılıyor. Bir daha dua edilmiyor ve akşamla yatsı arasında, yatsı ezanı okunmadan bu Zekeriya sofrasının adak faslı bitiyor.

Zekeriya sofrasına çağırılanlar mutlaka gitmeğe mecbur değildirlere. Niyeti olan, arzu eden gidiyor. Niyeti olmayanlar varsa bunlar da oraya hatır için gidiyorlar, mum dikmeyerek duruyorlar, yemiş, yiyecek yeme zamanında yemeğe katılıyorlar.

Çocuklar umumiyetle götürülmüyor; zira susmak, konuşmamak bu sofranın şartlarındandır.

Zekeriya sofrasına iştirak, çağrı için belirli bir sayı ile sınırlama, buna mahsus, hususî bir davetli sayısı yoktur.

Şaban ayında Ankara'da hemen her mahallede birkaç Zekeriya sofrası kurulur. Bu sofrayı kuranlar, gelenler için bir kültür seviyesinden bahsetmek imkânsızdır. Türlü tahsil, meslek sahibi kimseler buna iştirak etmektedirler. Hattâ bu süredeki âyetleri bilmeyenler, bunları bile yakınlarına rica etmekte, onlar da iki rekât namaz sırasında ilgili âyetleri okumaktadırlar. Bu şekilde hareket edenler içinde muhtelif fakültelere mensup, oralardan mezun kızlar, evli kadınlar vardır.

Bu âdetle ilgili olarak yaptığımız incelemede Ankara'da 1923 veya 1925'ten sonra bu âdetin görüldüğü ve benimsendiği, bazı Ankara yerlileri bunun “dışarıllar

tarafından" getirildiğini ileri sürüyorlar. Bunun 15-20 yıldan beri çok arttığını, hele bir ara 1930-1941 yılları arasında bir salgın haline geldiğini görüyoruz. Savaş yılları içinde 41 madde temininin güçlüğü gibi zamanlarda pek fazla kurulamamış ise de, halen gene her semtte Zekeriya sofrası düzenlenmekte, rağbet bulmaktadır.

Eski Ankara'da kurulan sofralar kadınlar arasındadır. Umumiyetle kadın-erkek aynı sofrada bulunmuyorlar. Okulda öğrenci olan genç erkekler bazan istisna teşkil edebiliyor.

Yenişehir veya yeni Ankara semtlerinde kadının erkeğin birlikte, aynı Zekeriya sofrasında toplandığı işitiliyorsa da, bu âdetle cinsiyet farkına itina edildiği gözden kaçmıyor. Esasen bu çeşit adak'a kadınlar daha çok mütemayildirler.

İstanbul'da tesbit edilen Zekeriya sofrası ile Ankara'da yapılan Zekeriya sofrası arasında bazı noktalarda ayrılık vardır²¹. Bursa ve İstanbul'da yapılan Zekeriya sofraları arasındaki farkları bu şehirler içerisinde belirteceğiz.

Burada Zekeriya sofrasının iki kişi tarafından müşterek olarak hazırlanabileceğini, yalnız bu birliğin $41 + 41 = 82$ tabaklı olması gerektiğini ilâve edebiliriz.

Herhangi bir yerde yapılan dilek ve adak :

Bir şahıs herhangi bir yerde, herhangi bir murat için bir adakta bulunabiliyor. Dileği gerçekleşirse *türbe* veya *cami*'ye süpürge mum (mum yerine camiye daha çok, hattâ umumiyetle) ampul götürülüyor.

İslâm olma adağı :

Doğu Almanya'daki (Rus bölgesinden) ailesinin Ankara'ya nakli olursa "İslâmiyeti kabul edeceğim" diyerek bunu adayan bir Alman kadını dileği gerçekleştiğinden müslüman oluyor. Türk olan kocası için karısının İslâm olması pek önemli sayılmadığından bunun üzerinde hiç durmuyor. Bu noktayı açıklamak isteyişimiz, kocasına yaranmak, onunla aynı dinden olmak gibi bir sebebin katiyen bu işe tesiri olmayışını ifadedir. Burada esas olan kadının muradına erip adağını, din değiştirme suretiyle yerine getirmiş olmasıdır.

Su adağı :

"Ya Vedût, ya Vedût, ya Vedût, innehu, maksudum Sensin. Mâbudum kulhüvallahî ahad. Binbir isminle medet. Yetiş imdadıma ya Muhammed" şeklinde olan dua bir kâğıda yazılarak, muhakkak Cuma günü selâdan önce *akan büyük bir suya* (Ankara'da Baraj, Çubuk çayı, başka yerlerde deniz de olabilir) atarken: "Elimi saldım ulu deryaya, yalvarırım Ulular Ulusu Mevlâya, muradımı isterim önümüzdeki cumaya" deyip dua yazılı kâğıdı suyun içine atıyor. O kâğıt kaybolup gidiyor. Bu su adağı: 1- Bir işte ilerlemek, yükselmek, 2- Sınıf geçmek, 3- Evlenmek, 4- Doğurmak, 5- Ev almak, gibi dilekler için daha fazla yapılıyor.

Adak yerine bu dua suya (kutlu bir anlam verilerek) atılmış oluyor. Bu hareket adak yerine geçiyor.

Başkasına kötülük için de aynı şekilde yapıldığı oluyormuş; bunu tesbit edemedim.

Doğrudan doğruya Tanrı'dan dilekte bulunurken yapılan, namaz, tesbih çekme ve bu gibi hareketlerle muradının yerine gelmesi için yalvarma gibi davranışlarla adak arasında çok zaman bir bağlantı kurmak mümkün değildir. Bunları dinî bir ibadet ve niyaz saymak daha yerinde olacağından buraya nakletmek istemedik. Esasen bunlarda iki rekât namaz kılmak ve sonra murat ettiği işini aklından geçirmek ve sonra "dört ismi şerifi" bir tesbih çekme (99 luk) arasında söyleme : Ya Halîmi, ya

²¹ Müşfika Abdülkadir (İnan), İstanbul Âdetleri (Paygamber yahut Zekeriya sofrası), Halk Bilgisi Haberleri, c. 2, s. 19, Mayıs 1931.

Alimü, ya Aliyü, ya Azîm! deme ve sonra dileğini "Cenabı Haktan dilemek" sunmak veya başka başka şekillerde, yine murat için bir tesbih çekme ve : Lâ Havle Velâ kuvvete İllâbillâhil Aliyül Azîm, Ya Kadîmü, Ya Daimü, Ya Kayimü..." gibi Tanrı adlarını sayma ve sonra İhlâs'ın : Ya Ahadi ya Samedi" deyiş, Allahümme Salli... okunuşu gibi hareketlerde adama ile ilgili bir fiil mevcut olmadığından bu çeşit dileklerden bahsetmiyeceğiz.

ANKARA'DA TÜRBELER, MEZARLARLA İLGİLİ ADAK VE ADAK YERLERİ

Ahi Şerefeddin :

Aslanhana mahallesinde Aslanhana camiinin karşısında bulunan bu türbeyi Ahi reislerinden ²² Ahi Şerefeddin ölümünden 20 yıl önce yaptırmış olup ²³ (ölümü 1350, türbenin yapılışı H. 731, M. 1330) babası Ahi Hüsameddin (ölümü 1296)in ölümünden 54 yıl önce vefat ettiği halde, türbeye konulurken, babası Ahi Hüsameddin ²⁴ kendi mertebesini oğlunun aşması üzerine ayağa kalktığı, oğlunun ise babasına karşı yere eğildiği ve sandukalarının bu şekilde kaldığı halk arasında söylenen ve Mevlâna ile babası hakkındaki söylentilere bir benzerlik gösteren kimselerdir. Ahi Şerefeddin'in sandukasını orada görenler bunu teyit etmeğe çalışmaktadırlar. Sanduka oradan Etnografya müzesine kaldırılmıştır, bu itibarla bu hususta bir fikir öne sürmek mümkün olamamıştır. Buraya kadınlar başta olmak üzere dilekte ve adakta bulunurlar. Dilekler muhtelifdir. Adaklar mum ve yâsindir. Nadiren de kurbandır.

Cenabi Ahmet Paşa :

Hapishane civarında olup, Ulucanlar mahallesi, Sinan meydanı, Cenabi Ahmet Paşa camiinin sol tarafındadır. Bu camiye Yeni Cami de deniliyor. Kanunî Sultan Süleyman'ın sarayında yetişen ²⁵ Cenabi Ahmet Paşa, Anadolu beylerbeyi olmuş, şiirler yazmış bu zatın ölümü (H. 969) olup, türbesinin yapılışı 1565 (H. 973) yılındadır. Burada cami yanında yalnız türbeyi değil bir depo olarak kullanılan bir *tekke* binasını da görüyoruz ²⁶. Burasının önceleri *Mevlevihane* olduğunu, tarikatların kaldırılmasına kadar "Ankara mevlevilerinin canlı bir merkezi" ²⁷ olduğunu biliyoruz.

Bu çevrede mevlevi mezarlığı bulunmaktadır. Bu cami karşısında başka türbeler de vardır (iki tane). "İkinci türbe ise üstü kiremitle örtülü âdi bir oda biçiminde olup içinde tek bir mezar vardır. Kitâbesine nazaran mezar on dört sene (emiri hac)lık vazifesini yapmış olan İsmail Paşazade Hacı Esad'a aittir. Bu türbede yatan Hacı Esad'ın tercüme-i haline ve babası İsmail Paşa'nın hangi İsmail Paşa olduğuna dair bir malûmata rastlanmamıştır (s. 215). Mezar taşının manzum kitâbesinde "şahadet şerbetini nuş eyle"diği yazılıdır. Cenabi Ahmet Paşa hakkında 216, bilhassa 217. sayfada soyu sopu, işi hakkında bilgi verilmekte, onun Gürcü olup sıhhâ sebeplerle

²² Hasan Fehmi, "Ahiler"e Dair Halktaki Bilgiler, Halk Bilgisi Mecmuası, c. 1, s. 1. Ankara 1928, s. 49-54.

²³ Doç. Dr. Bahaeddin Ögel, Selçuk Devri Anadolu Ağaç İçsiliği Hakkında Notlar. Yıllık Araştırmalar Dergisi I, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Türk ve İslâm Sanatları I, Tarihi Enst. Yayını, s. 5. Ankara 1957, s. 199-220.

²⁴ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 1314, c. 2, s. 437.

²⁵ Adı geçen kaynaklar, Kamusul-âlâm, c. 3, s. 1838, 1839. Cenabi Paşa Maddesi.

²⁶ Mimar A. Saim Ülgen, Ankara'da Cenabi Ahmet Paşa Cami ve Türbesi, Vakıflar dergisi, s. 2. Ankara 1942, s. 221-222.

²⁷ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Ankara'da Cenabi Ahmet Paşa Cami ve Cenabi Ahmet Paşa, Vakıflar dergisi, s. 2. Ankara 1942, s. 213-219.

şaraba tutkun olduğu da bildirilmektedir. Cenabi Ahmet Paşa²⁸ türbesinin camlarını örten tellere birkaç bez bağlanmış olmasına rağmen hemen pek yakınında diğer bir türbe ondan çok daha fazla rağbete mazhar olmuş görünüyor. Burada adak mahalli olarak bu türbeyi belirtmek daha yerinde olur. Pencere demirlerine bezler bağlanmış olan bu türbenin (Res. 1) içindeki mezarın baş ve ayak ucuna *niyet taşları* yapıştırılmıştı. Herhangi bir niyette, muratta, dilekte, istekte bulunan bu niyetinin olup olmayacağını hemen o çevreden aldığı ufak bir taşın mezarın baş ve ayak ucundaki taşa yapışmasıyla anlamak istiyor. Her çeşit dilekte bulunuluyor, adak olarak en ufaktan başlayarak *mum*, fakire fukaraya *sadaka*, kurban (horoz, koyun) adanıyor. Bu taşlar üzerinde yapışmış olanlar öylece duruyorlardı (Res. 2). Buraya kadın ve erkek ziyaretçiler geliyor, kültür, yaş farkı mevzubahis değildir. Bu sırada oraya gelen bir erkek niyetini denemek üzere taş yapıştırmak istedi. Gelenler bunun yanılmadığına mutlak surette inanıyorlar. Bunlar taş (kireç ve tuğla) parçalarıdır. Taşa bir dua okunacak olursa, daha doğrusu ağıza yaklaştırılırsa veya hafifçe tükürülenirse çok zaman yapışmaktadır.

Sıra ile duran türbeler içinde hakkında kesin hiçbir bilgi edinmek mümkün olmayan bu türbeye, keramet sahibi bir veli olarak bakılıyor, diğer türbelere biraz da nezaketen bir ödev ifa edercesine gidiliyor, asıl bu taş yapıştırılan türbeye inanılıyor.

Oradaki türbenin adı, yandaki caminin hocasından aldığımız bilgiye göre İsmail Hakkı Paşa türbesi imiş. Bu türbe yandaki türbeden daha eski imiş. Dr. Halûk Karamağaralı sanat tarihi bakımından aynı düşünceye iştirak etti. Bu türbenin daha eski olması gerektiğini söyledi. Mezar taşında 1171 olmasına rağmen (Osmanlı devrinin ilk zamanları) olabileceğini belirtti. Pencere kenarlarında mum izleri görülüyor.

Buradaki araştırmamız, zaman bakımından önelen şahsın sonrakilere nazaran adak merkezi haline geldiğini, hakkında kerametler anlatılanın daha ziyade rağbete mazhar olduğunu, bir tarikata mensup olanın, müritler ve diğer taraftarlar tarafından ziyaret edildiğini ve böylece bir alışkanlık ve gelenek kurulduğunu gösterdi. Bundan başka aynı çevrede birkaç adak yerinin birden bulunabileceğini, fakat bunlardan birisinin diğerlerinden üstün bir rağbete mazhar olduğunu gösterdi. Bu düşüncenin ne derece isabetli olduğunu diğer adak yerlerinde de denetlemeyi benimsedik.

Hacı Bayram-ı Veli :

Hacı Bayram-ı Veli'nin²⁹ türbesi ve çevresi yalnız tarih bakımından değil, dinler tarihi, adak ve adakla ilgi bakımından da Ankara'da en önemli yerlerin başlarında

²⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 1314, c. 1, s. 169, c. 2. s. 430. Peçevi tarihi, İstanbul 1273, c. 1, s. 37.

²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, Bayramıye-Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1949, Millî Eğitim Basımevi, c. 2, s. 423-426. Abdülbaki Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmiler.

Bayram, Hacı Bayram-ı Veli-Maddesi, Türk Ansiklopedisi, c. 5, s. 474. Ankara 1952. Bayramilik-Maddesi, s. 475-476.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333, s. 56.

Prof. Mehmet Ali (Aynî), Hacı Bayram-ı Veli, İstanbul 1343, Evkafı İslâmiye Matbaası.

Lâlizade Esseyid Abdülbaki, Tarikat-ı Bayramiye-i Melâmiye, İstanbul 1156.

Abdülbaki Lâli-zade, Tarikat-ı Bayramiye'den Taife-i Melâmiyenin ananei (iradetleri beyanındadır).

Hocazade Ahmet Hilmi, Ziyareti Evliya, İstanbul 1325, Cihan Kütüphanesi Matbaası, s. 68.

Hocazade İbrahim Hilmi, Hadikatül Evliya (Hacı Bayram Veli).

F. Hüsrev Tökin, Bayramilik, Türk Düşüncesi, c. 7, s. 5, s. 46-50.

Mehmet Ali Okhan, Hacı Bayram-ı Veli, Münakaşaları Münasebetiyle, Ankara 1950, Biricik Basımevi.

gelir. Hıristiyan³⁰ ve İslâm seyyahları³¹, İstiklâl savaşı ve Cumhuriyetin ilânından sonra 1923, 1924 yıllarında Atatürk tarafından da ziyaret edilen Hacı Bayram-ı Veli (ölümü 1429 veya 1430)nin XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da Bayramiye tarikatını kurduğu ve elde birkaç şiirin ona ait olduğu belirtilen, Hacı Bayram aslen Ankara'nın Solfasol köyündendir. Bu bilgi halk tarafından da bilinmektedir. Ankara'da şöhreti çok yaygın ve kerameti hakkında bol söylentiler³² olan bir zattır.

Ankara'nın en uzak mahallelerinden, Hacı Bayram camiinin içerisinde (höyükrenler)i seyretmeğe (1925 yılından önce) gelenler çok olurdu. Caminin ortasındaki kırmızı halı üzerinde 15-20 kişi halka halinde dönerdi. Ortaya da şeyhleri oturur ve kumanda ederdi. Bayramiye tarikatından olmayan, vecde gelen, coşan hafızlar da buna girerlerdi. Caminin içinde birkaç kudümün düm düm sesleriyle tempo tutulurdu. Dönerler el ele tutuşarak dönerlerdi: "Hu! Hu!" diye höyükürlerdi. Bu Cuma ile pazartesi geceleri akşam ve yatsı namazından sonra olurdu. Bej, lâcivert cübbe giyerlerdi. Başlarında deve tüyünden keçe külâh vardı.

Hacca gitmeden önce dümbeleklerle kafile halinde Hacı Bayram Veli'nin türbesi ziyaret edilirdi. Sonra İstanbul'daki Hazreti Eyüp'ün türbesine ziyarete gidilirdi. Bunlar yapılmadan o hac makbul sayılmazdı.

Çilehane :

Camideki minberin altında "Hacı Bayram-ı Veluillah"ın zikrettiği yer vardır. Etrafında (takriben 6 metre kadar yer altında) dört oda vardır (1.50×1.50 met). Yerde yalnız hasır bulunuyor. Rutubeçli, bozuk havalı, karanlık olan bu yer mumla gezilebiliyor. Evvelce (1925'ten önce) oraya kapanılarak 40 gün çile'den geçiliyordu. Karanlıkta, mahrem olarak defî hacette bulunuluyor, hemen eski yerine dönülüyor, bu çile zamanında çok cüz'i gıda almıyordu (birkaç zeytin tanesi gibi). Halen bir oda *adanan süpürgelerle, takunya, mum ve ampullerle* dopdoludur.

1925 yılında türbe, tekke ve tarikatların kaldırılması veya kapatılması ile Hacı Bayram'ı ziyaret şeklinde ve adak tarzında başka türlü hareketlerde bulunulmaya başlanılmıştır. Bundan başka, Ankara ve çevresinde türbelerin kapatılması, bazı yerlerde yıktırılması ile birlikte birçok söylentiler, vak'alar tesbiti mümkün olmuştur. Hacı Bayram-ı Veli türbesi için de çok dikkate değer bir söylenti Ankara'da yayılmış, halkın ilgisi, sevgi ve inancı böylece muhafaza edilmiş oluyordu. Nezihe Araz'ın, Anadolu Evliyaları adlı eserinde bu hususta verilen bilgi daha şa'şaalı bir şekilde şehrin bilhassa bu semtinde yayılmıştı : "Türbelerin kapatılması kararından sonra, her yerde olduğu gibi oraya da bir kilit asılmış. Fakat sabahleyin erkenden yoldan geçenler kilidi açılmış, kapıyı arkaya dayalı görürlermiş. Alâkahılardan biri, "Bu kapıyı elbet bir açan var" diye iki polisi vazifelendirmiş. "Bekleyin sabaha kadar, gözetleyin, kim açıyorsa şu kapıyı, yakalayın" diye emir vermiş (bu türbenin karşısında zaten polis karakolu vardı). Polisler gün ışıyıp sabah ezanları okununcaya kadar bekleyip sohbet etmişler. Ortalık boz-bulanık bir hal aldığı demde, çıt! demiş kapıdaki kilit açılmış, kapı ardına dayanmış ve az sonra türbeden o mübarek ve güzel yüzü ile Bayram-ı Veli zuhur etmiş, şöyle etrafına bakınıp havayı kokladıktan sonra başlamış usul usul yürümeye. . . Polisler şaşkına dönmüşler. Birinin dili tutulmuş, öbürü dur-

³⁰ G. de Busbeck, Kanunî Devrinde Bir Sefirin Hâtratu (Türk Mektupları), Serdengeçti Yayını : 5, Ankara 1953, İstiklâl Matbaası, s. 37, 38, 39. Tekke ve dervişler, kerametler, H. 106, 107.

³¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 2, s. 428, 430, 433, 436.

³² Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları (Hacı Bayram-ı Veli, Tefrika Nu: 50-56, Havadis Gazetesi, 6/12/1956. Nezihe Araz'ın bu yazıları bir kitap haline getirilerek 1958 yılında yayımlanmıştır.

madan arkadaşını tokatlamış. Bir daha kim bekler?... Lâkin o olmuş, artık ne kapı açılmış, ne kilit, Hacı Bayram bir zaman ortalıkta görünmemiş...”

Ankara’da yola veya inşaat yerine rastlaması münasebetiyle bazı türbeler yıktırırken birtakım söylentiler de şehre yayılmıştı. Ziraat Bankası çevresinde bulunan türbenin yıkılmasına emir veren ilgili zatın çıldırdığı, öldüğü ve türbeyi yıkma esnasında amelelerin “burası tekin değildir” diye itiraz ettikleri, nihayet tuhaf bir şaşkınlık ve bağırıyla işi bırakıp kaçtıkları o yıllarda Ankara’ya yayılmıştı.

Hacı Bayram Meydanı adının değiştirilmesi ile ilgili diğer bir vakıa da vardır. “Bir zat: “Bu meydanın adını değiştirelim, artık caddelerimizin başından Hacı külâhını çıkaralım, buranın adı Ogüst meydanı olsun diye bir teklifte bulunmuş. Hacı Bayram sevdalılarında bir zatın da bu teklif pek fenasına gitmiş. O gece hiç uyumamış, sabahleyin de erkenden türbe kapısına gidip niyaza başlamış. Bir de ne görsün? Hacı Bayram-ı Veli karşısında mütebessim, memnun: “Ne üzülyorsun be oğlum? Her kemâlin bir zevâli olduğu gibi her zevâlin de bir kemâli vardır. Allah âdildir, bağışlar ve affeder sen işine bak!” demez mi? Gerçekten aradan az bir zaman geçmiş geçmiş, sokakların başından Hacı külâhını çıkarmak isteyen o zat yürekler acısı bir ölümle ölmüş, çoluğu çocuğu darmadağın olmuşlar”. Hacı Bayram adının kaldırılarak o caddeye Bayram Caddesi denildiği, sokak tabelâlarının değiştirildiği bir vakıadır. O meydana Ogüst meydanı adı takılmış ve tabelâler oraya asılmıştı. Şikâyet üzerine bunlar tekrar kaldırılmış Bayram caddesi olarak kalmıştır.

Yukarıda ölümünü müteakip ve yakın zamanlarda Hacı Bayram’ın yeni kerametlerinin söylentisi halkın, saygı, merak ve inancını kuvvetlendiren âmillerden olmuştur. Türbenin kapısı kilitlendikten sonra, türbenin dışında durularak dua ve niyazda bulunmak gene devam etmiştir. Hattâ adaklar devam etmiştir. Yaptığımız inceleme ve araştırmalar yasak suretiyle bir inancın giderilmesinin ve adama fiilinin önlenmesinin mümkün olmadığına dair ilk intibai vermiştir. Bundan sonra diğer adak yerlerinde yasak edilişi müteakip adak yerleri ile olan ilgi ve ziyaret üzerinde dikkatimizi teksif ettik. Bununla ilgili fotoğraflar çektirdik (Hüseyin Gazi, Res. 3).

Hacı Bayram türbesine, Hacı Bayram türbesi kapatıldıktan sonra gelenler, kadınlar kadar lise ve fakülte talebeleri oluyordu. Umumiyetle etraflıca dinî bilgileri bulunmayan talebeler imtihan zamanlarında türbe kapısının önünde dua ediyor, dilekte ve adakta bulunuyorlardı. Evvelce kurban adağı cami civarında ifâ edilirken bu defa adak, evlerinde veya münasip başka bir mahalde icra ediliyordu. Bundan başka ziyarete, murad ve adağa gelenler gece yarısı saat 12 ile sabah arasını tercih etmeğe, mümkün mertebe pek fazla dikkati çekmemeğe, sağa sola göz atarak yaklaşmağa çalışıyorlardı. Bu suretle olan ziyaretlerde sinsilik, çekingenlik ve biraz süratle bu inancını yerine getirmek olayı cereyan ediyordu ³³.

Gece yarısını müteakip başlayan, sabaha kadar devam eden ziyaretler de, ziyaretçi şu şekilde dileğini belirtiyordu : “Yarabi, Senin Himmetinle, Hacı Bayram-ı Veli (bazan -Hazreti- de ilâve ediyor, bilhassa kadınlar tarafından) yüzü suyu hürmetine, ben sınıfımı geçeyim. İşimi rasgetir. Senin (Hacı Bayram-ı Veli için) himmetinle, yardımınla, benim bu muradımı ihsan et!...”. İnançla gidenin bu andaki düşünce ve psikolojisi şöyle tecellî ediyor : Hacı Bayram erdiği, Tanrı katında mertebesi yüksek olduğundan, şahsın kendisi doğrudan doğruya isterse, bir dilekte bulunursa olamıyacağına inanıyor; Hacı Bayram’ın Allah’a daha yakın olması sebebiyle, onu

³³ 1924-1949 yılları arasında Hacı Bayram semtinde ikamet etmiş bulunuyoruz.

arada vasıta kılmak istiyor. Ziyaretçi, korku, heyecan ve tutkunluk içerisinde bulunduğu, böyle bir psikolojik durum arzettiği zaman, zahmetle dilekte bulunabiliyor.

Önceleri (türbelerin kapatıldığı zamanlarda) ziyaretçiler, muratlarını türbe içerisine girmemekle beraber kapı ve pencere dışında arz etmek istiyorlar; bunun için de Hacı Bayram-ı Veli türbesinin mermer olan kapısının kenarına, yanlarına, pencere yanlarına dileklerini (çok zaman kurşun kalemleriyle) yazıyorlardı. Hattâ buralara beyitler, kasidelerden parçalar karalanıyordu. Bu dilek belirtmeden bir örnek veriyoruz : “Ya Hazreti Pîr, Senin kapına geldim, yalvarıyorum, benim muradımı Senin yardımınla bana ihsat et, ver”. Bu tarzda başlayanlar arasında “Sınıfımı geçeyim, Sana mum getireyim” diye yasak olduğu zamanlarda bile yazılıyor ve gene yasak olduğu zamanlarda pencere kenarına, deliklerine mum koyuyorlardı. Bazılarının mumları yaktığı da oluyordu. Polisler daha titiz davranarak hiç olmazsa mum yaktırmamağa çalışıyorlardı.

Bir Ramazan günü öğleden sonra, yıllarca kapalı kalan türbenin içerisi çok toz olduğundan silmek, temizlemek maksadıyla, türbeyi müezzin açınca, halk fırsattan faydalanarak türbeye hücumla içeriye giriyorlar. Baştan başa toz toprak olan bu yere hücum eden halk, bu tozları, sandukanın kenarındaki yüksekliği insan boyunu geçen demir parmaklıklara, ellerinin yettiği yere kadar uzanarak aldıkları tozu ellerine, yüzlerine, üstlerine sürmüşlerdir. “Onun mubarek tozu” demişlerdir. Bekçiler, polisler, bazı şahıslar bağırdukları, haykırmalarla önlemeye çalıştıkları halde bu büyük tehacüm önlenememiştir. Ramazan dolayısıyla çok kalabalık olan cemaatin arkası kesilmek şöyle dursun içeri girmek için hücum edenler artmıştır. Türbenin hemen karşısında polis karakolu olduğu ve polisler koştuğu halde buna mâni olunamamıştır. Türbeye hücum ederek girenlerin çoğu kadınlar olmuştur. Bunlardan 61 yaşlarında İslâmiyet hakkında bilgisi olan dindar bir hanımla görüştüm ve bu bilgiyi aldım. Vak’anın 1938-1941 yılları arasında geçtiğini, yılını kesin olarak hatırlıyamadığını anlattı. Tahkikimize göre bu vak’a aynen bu şekilde olmuştur.

Türbelerin kapanma tarihinden sonra, türbe kapı ve pencere kenarında murat yazma çoğalmıştır. Bu, yüzlerce yazı türbenin onarılması ve boyanması sırasında temizlenmiştir. 1947 yılında Türkiye Anıtları Koruma ve O. Y. Derneği tarafından onarıldığına göre bu tarihlerde temizlenmiş olacaktır. Müteakip yıllarda türbe, cami ve çevresi yapılmış, onarılmıştır.

Hacı Bayram-ı Veli türbesinin açılışı ile bu âdet kalkmıştır.

Dinî ziyaretten başka bilhassa murat ve adakla ilgili çok geniş bir sahası olan bu yerde Hacı Bayram-ı Veli sandukasının yanında diğer sandukalar da bulunduğu halde, yalnız Hacı Bayram-ı Veli’den dilekte ve adakta bulunmaktadır.

Ziyarette bulunan dindar, yaşlı bir hanımdan türbe içerisinde nasıl bir hissiyata sahip olduğunu, neler duyup hissettiğini sordum. Din psikolojisi bakımından dikkate değer bir anlam gösteren bu anlatışı aynen naklediyorum : “Büyük bir adamın huzurunda oluşun heyecanı içindeydim. Kalbim çok hızlı çarpıyordu. Ne dua edeceğimi bilemiyor, şaşırıyordum. Ağlıyacağım geliyordu”.

Türbelerin kapatılmasından önce pencere kenarında adak mumları dikilip yakılıyordu. Buna vakit vakit bazı kimselerin ve hocaların kızıp söylendikleri olmuşsa da bu türlü ayak üzeri yapılan önlemleri devamlı olarak dinleyip aldırış eden çıkmamıştır. Türbeler kapatılınca yukarıda da açıkladığımız gibi, adak mumu pencere önüne bırakılıyor. Türbenin pencerelerine iplik bağlanmıyor. Fakat öyle görülüyor ki bırakılsa, engel olunmasa iplik bağlayanlar çıkacaktır. Polisler mumu da oraya diktirmiyorlar, Zaten türbe penceresi üzerinde *mum atmak yasaktır* diye bir levha konulmuştur.

Hacı Bayram-ı Veli'ye dinî maksatla yapılan ziyaretlerden ayrı olarak, kültür, servet, seviyesi, yaş, cinsiyet farkı gözetilmeksizin -kadınlar çoğunlukta olmak üzere- gelmekte hemen her türlü dilekte bulunmaktadır.

Kurban, takunya (aptest alanlar için), mum yerine ampul, süpürge (süpürge en çok) götürülmektedir. Caminin süpürülmesi için veriliyor. 5 yıl önce adak suretiyle çok fazla yığılan süpürge kullanma imkânı bulunamadığından kamyonu doldurularak götürülüp satılmıştır), fakir fukaraya sadaka, Yâsin, oruç adanmaktadır.

"...Muradım olursa bir öksüz sevindireyim" denilerek, bir fakire elbise v.b. alınıyor. Veya "...muradım olursa üç gün oruç tutayım" deniliyor.

1925 yılından önce horoz kesilmesi pek nadir iken ve sadece türbe arkasında bir ağacın altında koyun kesilirken, bilhassa günümüzde horoz kesenler artmaktadır. Kurban etleri, hemen o çevreye toplanan fakir kılıklı insanlara dağıtılmaktadır.

Kandil günleri ölmüşlerin ruhuna helva, pide, firancala dağıtılmaktadır. Bunlar çok zaman adak maksadiyle yapılmamaktadır.

Türbeye yakın ağaçlar, çeşme, cami (zikri önceleri cami içinde yaparlardı) mevcuttur. Diğer adak yerlerinde de türbe, türbedar, tekke, su, ağaç, tepe, taş gibi noktalar üzerinde duracağız. Hacı Bayram türbesinin bulunduğu yer üstü yaygın bir tepe üzerindedir.

Hacı Bayram çevresinde yürüyemiyen çocukları sallamak, türbe anahtarını konuşması gecikmiş çocukların ağızına sokarak çevirmek gibi hareketler üzerinde duracak değiliz.

Hacı Bayram türbesinin çevresi adak bakımından önemli bir çeşitlilik göstermektedir.

Hacı Bayram türbesi çevresine umumi olarak "büyük bir zat" denilerek geliniyor. Bu çevredeki murat ve adak yerlerinin başlıcaları şunlardır.

1 - *Taş yapıştırma niyet ve adağı :*

Minarenin arkasındaki duvara kadınlar, kızlar (genç, yaşlı), öğrenciler taş parçalarını yapıştırmaya uğraşıyorlar. Taşları yapıştırmaya uğraşırken Salâvatı Şerîfe de getiriyorlar. Bir niyet tutuluyor ve taşlar (taş parçaları) yapıştırılmak isteniliyor. Yapışan veya yapışmayan taş parçaları var.

2 - *Makara çözme usulu ile niyet ve adak :*

Bildiğimiz dikiş makarası çözülüyor. Arabî ayının ilk cuması (her arabî ayın). Bunu yapanlar "şimdiki ayı ne yapalım, Arabî aya bak. Onun ilk cuması" diyorlar, makara çözmek suretiyle *kısmet açmağa* çalışıyorlar.

Her renk makara bu iş için kullanılıyorsa da daha ziyade kırmızı, yeşil, beyaz makaralar göze çarpıyor.

Ezan okunurken, niyeti olup adayan Kelime-i Şahadet, Kelime-i Tevhit, Salâvat getiriyor. Bir yandan bunları okuyor, bir yandan da el işleyerek o cuma günü bütün makarayı açıyorlar. İkinci cuma gene aynı şekilde hareket edilerek tekrar yeni bir makara daha çözülüyor. Üçüncü cuma gene makara getiriyorlar. Üç makara da açılmış olarak öylece yan yana tutuluyor. Her makara açışta niyet ve adak tekrarlanıyor. Sonra üç makarayı da götürerek evlerine bırakıyorlar. Üç cuma üst üste çözülüp ve niyetler, adaklar tekrarlandıktan, aynı şekilde bir yandan da dualar okunduktan sonra niyetin olması bekleniyor. Muratlar şunlardır: 1- kızını evlendirmek, 2- kısmet için, zenginlik için, 3- işin hayırlı bir şekilde gelişmesi, engele uğramaması için. Muratlar olunca o üç makaranın ipliklerini ortasından (takriben) kesip *akan bir suya* atıyorlar. *Adağımı da o zaman yerine getiriyor.*

Bu şekilde hareket edenler her kültürden, cahil, kültürlü, karışık bir durum arz ediyorlar. Kıyafet de çarşafı olduğu kadar mantolu da çoktur. Ruju şık hanımlar da vardır. Başlar örtülü, saygılı bir durum içindedirler. Her ayın ilk cuma günü bu çevrede 15-20 kişi mevcuttur.

3 - *Yedi veya kırkbir taş usulüyle adak :*

Herhangi bir dileğinin, "muradının" olması için minarenin çevresindeki yerden, toprağın, kumun arasından ufak ufak (leblebi büyüklüğünde) 41 tane taş veya 7 tane taş alınıyor, her taşa bir İhlâs "kulhüvallahî" sûresi, selâ vaktinde okunuyor; sonra yeşil bir bez parçasına sarılıyor, niyet ne ise dua ediliyor. Sonra oradan alıp evlerine götürüyorlar. Evlerinde bu taşlar *kibleye doğru* asılıyor. Muradı olduktan, dilek tahakkuk ettikten sonra bu taşlar asıldığı yerden alınarak gene cuma günü selâ vakti (öğle üzeri) gene daha önce alındığı çevreye bırakılıyor.

Bu taşlar yakındaki Ogüst mâbedinin bulunduğu sahadan alınmıyor. Cami veya minare yakınından, duvar dibinden alınıyor.

Buradaki adağın esasını alınan taşı yerine geri vermek, aldığı yere koymak, teşkil ediyor.

Bu şekilde yedi veya kırkbir taş toplayanların çoğu, hattâ hemen hepsi kadın veya kızlardır. Duvar dipleri oyuk oyuk olmuştur. Makara adağından ziyade, taş toplama adağı, işi çok fazla rağbettedir. Bir cuma günü 100 kişi kadar bir kalabalık bu işle uğraşmaktaydı.

4 - *Mendil sallama, gömlek sallama; iç fanilâsı sallama, kıravat sallama :*

Gene minare çevresinde, aynı yerlerde iki kadın selâ vakti bir hastalarına ait iç çamaşırlarını elleriyle kibleye doğru sallıyorlardı. Eskiden bunları müezzinlere verirler ve onlara minarede, şerefede sallatırlarmış. Bu hareketi ezan okurken yapanlar bile varmış. İstanbul adak yerlerini incelerken bunun üzerinde orada duracağız.

Bu sallanan gömlekler iç çamaşırları, evlerine götürülerek hastaya giydiriliyor, şifâ elde etmeğe çalışılıyor.

Kıravat sallama : elinde tuttuğu kıravatı, ıztırap, ümit ve yardım bekleyen bir ifade ile mütemadiyen sallayan bir kadının yaptığı bu hareketi açıklayışı şöyle olmuştur : "Ezan okunur, hutbe okunurken, sevap çok olur, murat yerini bulur, hasta ise şifa görür". Bu kadın bunu müteakip gene kıravat sallamasına devam etmiştir. Ellerinde şifa bekledikleri hastalarına ait eşyaları sallayıp duran kadınların sayısı 10 kişi idi. Bu sallanan veya orada teşhir edilen ve hayırlı anlara iştirak ettirilen hastalara ait eşyaları sonra götürerek takıyorlar, giydireyorlar, veriyorlar. Bu arada ayrıca *adâk adamıyor*.

Bu sırada dikkate değer bir vak'a oldu. Müezzine ezan sırasında minarede sallamak üzere eşya vermek veya ileriki hafta için vaad almak isteyen bir kadına müezzin yüksek sesle çıkıştı: "Bırakın böyle şeyleri. Bu nedir? Bunlar hiç doğru değil!" diye kızdı.

Bu gibi hareketler (makara çözme, taş toplama) o çevredeki yerli halktan aldığım bilgiye göre yeni sayılıyor. "Bunlar şimdi dışarının tesiriyle Ankara'ya geldi" diyorlar. Yaptığımız incelemede Ankara'da daha önce taş toplama olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

Önceleri yapılanlar, minarede gömlek v.b. sallama ve iplik, yahut çabut bağlama, (türbelerin pencerelerine) mendil kenarından yırtmak suretiyle bağlama, gibi hareketlerde bilhassa bulunuluyormuş". "Şimdi çok çeşitlendi" diyorlar.

Adananları sayacak olursak şunları görüyoruz :

1- Süpürge, 2- mum yerine ampul, 3- camiye nalın (aptest alanlar giyecek), 4- kurban (koyun ve horoz), 5- suya atma, 6- alınan taşları yerine bırakmak, 7- sadaka dağıtma, karın doyurma veya giydirme.

Karacabey türbesi :

Ankara şehri içinde hiçbir türbe Hacı Bayram-ı Veli türbesi kadar ilgi ve rağbete mazhar olmuş değildir. Bununla beraber bilhassa semtlerin türbeleri, ziyaretgâhlar, daha çok o semtin sâkinleri tarafından ziyaret edilmekte veya diğer türbe ziyaretlerinden netice alamıyan, muradı olmayanlar ötekilerini ziyarete gitmektedirler. Karacabey türbesi Sümer mahallesinde İmaret camii (Karacabey) avlusunda bulunmaktadır. Türbe üzerindeki kitâbeden bilgi edinmek mümkündür. Varna savaşında şehit olan (H. 9 Recep 848, 22 ekim 1444) ³⁴ Karacabey'in Anadolu beylerbeyi olması muhtemel görülüyor, Rumeli'nin zaptında önemli bir vazife ve hizmette bulunduğu anlaşılan Karacabey ³⁵ külliye vücade getirmiş ve vakıf suretiyle idame ettirmiş bir Türk kumandanıdır. Hamam da dinler tarihi bakımından dikkati çekiyor. Bu hamamın kadınlar kısmının işletilmediği, orasının tekin olmadığı hakkında söylentiler varmış ³⁶.

Yaptığımız incelemede orada "Dede kurnası" denilen yerden su dökmenin uğurlu sayıldığı, erkek ve kadınlar zamanında, kadınların oradan su dökünmeyi -çıkarken- uğur saydıkları merkezindedir.

Karacabey türbesinin sağ ve solunda pencere oyuklarında yanmış mum artıkları görülüyor. Etrafını pencereler çevrelediği halde makbul olan yerler kapının sağ ve solundaki mihrabiyele mumlar yakılıyor. Türbenin etrafında çam ağaçları var. Ve türbeyi sarmaşıklar sarmış durumda idi. Türbe civarında mezarlar olduğu halde burası üstünleşiyor. Adak maksadiyle ziyarete gelenlerin hususî bir dilek ve adak tarzı yok; herhangi bir muratta ve mum, kurban adağında bulunuluyor. İnceleme yaptığımız zamanlarda Hacı Bayram-ı Veli türbesi ve çevresinde olduğu gibi çeşitli muratlar ve adaklar görülmediği gibi etrafı, diğerine nazaran pek tenha sayılabilir.

Karyağdı türbesi :

İtfaiye (Opera) meydanında kubbeli olan bu türbenin 1577, H. 985 yılında yapıldığı kitâbesinden anlaşılıyor ³⁷. Bu türbenin kapısı üstündeki türkçe kitâbede "Gülü nazikter" denilmesinden burada yatanın kız olduğu hakkındaki söylenti teyit edilmektedir. Bu türbe evliyalar arasında, İslâmlar içinde de kadınlar, kızlar bulunduğunu, onların da ziyaret edildiklerini, onlara da adak adandığını Ankara merkezinde gösteren bir başka örnektir. Türbedarlık gibi bir vazifeyi kendiliğinden yapan ninenin ifadesine göre, bu bir sevgi ile gelin olmuş, çok güzel ve faziletli bir kızmış, hamile kalıp aşerdiği zaman kar istiyor. Aylardan en sıcak zamandır. Ağustos ayında dağlarda da kar yoktur. Gelin bir gece bahçeye çıkıp Tanrı'dan kar muradında bulunur. Bu dileği kabul edilir, kar yağmaya başlar. Gelin avuç avuç kar yer. Gün ağardığında şehir halkı hayrettedir. Bu gelinin dileği her yana yayılır. Fakat hamile gelin hastalanır ve ölür. Bu söylentinin tahlilinden sarfinazar, bizi ilgilendiren ilmî

³⁴ Ankara Vilâyeti Salmeler, Kamusul-âlâm ve Mübârek Galip'in Ankara I. kısım, adlı eseri, s. 54. Türk Ansiklopedisi, c. 3, s. 57.

³⁵ Nurettin Can Gülekli, Ankara, Ankara 1948, Doğu Matbaası, s. 119, 129, 131.

³⁶ Dr. Şükrü Akkaya, Orta-Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara 1934, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, s. 38-39 a ait not.

³⁷ Türk Ansiklopedisi, aynı bahis ve sayfa, Nurettin Can Gülekli, Ankara, s. 132.

netice, bu hanımın gömüldüğü ve türbe yapıldığı yerin bilhassa kadınlar tarafından ziyaret edildiği ve adaklar adandıdır.

"Pencereler, Karyağdı Hatun'a adanmış mumlarla dolu. Kolay tahmin edeceğiniz gibi, bu türbenin ziyaretçileri daha çok kadınlar. Çocuğu olmıyan genç gelinler, evlenme çağına gelmiş kızlar, dertli çileli analar, ondan medet umuyorlar, nazlarını ona geçiriyorlar.

"Eh! Çeken bilir elbet, kadın kişi değiller mi birbirlerinin dilini, halini kolay anlarlar"³⁸.

Tarihçesi bugün için ilmen meçhul olan Karyağdı hatun münasebetiyle, Ankara'nın kuzey-batısında Karyağdı dağları bulunduğunu bu münasebetle hatırlıyoruz.

İncelediğimiz, bilgi edindiğimiz kadın erenlere ait türbeleri daha çok kadınların ziyaret ettikleri ve muratlarını ona söyledikleri, ona adadıkları bir gerçektir (Nallıhan'daki Bacım Sultan gibi).

Fotoğrafta da görüleceği üzere mum yakmağa mahsus türbe dışında ayrıca teneke, saçlardan yapılmış bir yer vardır (Res. 4). Burası isten kapkara ve yanan mum döküntüleri ve bulaşıkları ile dopdoludur. Ayrıca orada mum almak isteyenlere mahsus birkaç demet de pencere içine konulmuştu. Bundan başka ziyaretçileri kadınların teşkil ettiği, hemen hemen pek nadir olarak buraya erkek ziyaretçinin geldiği de bir hakikattir. Üstelik buraya Yenişehir'den şık, kürk mantolu, rujlu hanımlar daha ziyade rağbet göstermektedirler.

Ziyaretçiler önce "kulhüvallahî ve elham" okumakta, sonra muratlarını, dileklerini dudak mırıltısıyla belirtmektedirler. Mum adaklarını peşin olarak yerine getiren, hemen oracıktan bir mum alarak saç ve tenekeli mum yakma mahallinde mumu yakıp bırakanlar vardır. Ayrıca mum satan, türbedarlık yapan kadına da bahşiş verilmektedir. Yaşlı türbedar, türbe hakkında ayrıca şu bilgiyi veriyor: "Türbenin üstüne her gece cemi cümlelerin derin uykuya vardığı saatlerde bir şey yağar, kar mı yağar, nur mu yağar bilmem artık, yere değmeden kaybolur gider".

Bu türbenin etrafını demirciler, tamirciler sardığı ve çok fazla çarşı içi olduğu, ziyaretçinin kendi başına, kendi haline kalamaması, hattâ erkekler tarafından seyredilmesi gibi bir durum ziyaretçilerde çekingenlik yaratıyor. Bununla beraber oraya taksi ile veya hususî arabalarıyla gelen aileler de görülüyor. Günlük ziyaret birkaç kişiyi geçmiyor, Cuma günleri bu miktar en çok 10 kişi oluyor. Türbeye bakan, onu gözeten, temizleyen kadın türbenin hemen yanındaki bir kulübede oturmaktadır.

Kulderviş Dede :

Kurtuluş semtinde, kenar sokaklardan birisinin önünde bulunan bir mezarda yatan zat o çevrenin evliyası "semt evliyası" olarak tanınmıştır. Önceleri bir türbesi olduğu halde yıkılmış, bir mezar yığını haline gelmiştir. Hacı Bayram-ı Veli'ye hizmet etmiş bir derviş olarak tanınan zatın geçmiş yıllara dair menkibeleri, kerametleri üzerinde durmıyarak günümüzde yayılan kerameti ve şöhreti üzerinde duracağız. O semtten Hâcettepe'ye yol açma faaliyeti sırasında müteahhidin rüyasına giriyor, üç gece ona, kendi mezarının harap bir halde kalarak çiğnenmekte olduğundan onu da onarmasını istiyor. Müteahhid ilk günlerde hiç önem vermiyorsa da bunu üç defa rüyasında görüş ve üçüncü gecede sert tavrı dolayısıyla kapı kapı dolaşarak oralarda bir evliya olup olmadığını soruşturuyor. Yeni gelen kiracılar tarafından bilinmeyen bu zatın mezarı nihayet tekrar ele alınıp onarılıyor. Müteahhid bundan sonra işlerinin çok iyi gittiğini bütün o semtte tanıdığı kimselere anlatıyor. Eski yerlilerden birkaç

³⁸ Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları, Karyağdı Hatun, Havadis, 3 Kasım 1956.

kişi o evliyanın zaten o semtte *turşu*'dan hiç hoşlanmadığını kim turşu yaparsa kavanozunu, küpünü devirdiğini biliyorlar. Buna inanmayanlar deniyorlar ve turşu kuruyorlar. Turşu küpünün üzerinde bir gün bir yılının çöreklenip oturduğunu görebilen mahalleyi ayağa kaldırıyorlar³⁹. Bundan başka temizlik hususunda çok titiz olan Dede'yi gücendirmemek için herkes evini ve kapısı önünü çok daha temiz tutuyor. Sabah namazına kalkamayanları Kul Derviş Dede'nin uyandırdığına inanıyorlar. Bir zamanlar unutulmakta olduğu halde Kulderviş Dede o semtin mânevî desteği oluyor. "Mahalleden imtihana gidenler üzerinden küçücük bir taş alarak gidiyor. Doğuracak kadınlar kundak takımını bir gece üzerinde bekletiyorlar. Adaklar Kulderviş'e adanıyor, kurbanlar onun namına kesiliyor". Genç kızlardan birisi bir delikanlıya sevgi duyuyor ve onunla evlenmek istiyorsa veya ailesi onu istemedikleri biri ile evlendirmek niyetinde iseler, ilgili kız, sabaha karşı veya mahallelinin uykuda bulunduğu bir sırada, mezarın başına gelerek, üç İhlâs bir Fatiha okuduktan sonra ona dilekte bulunuyor ve yalvarıyor. "Kızın işi istediği gibi neticelenince hemen bir çil horoz kesilir. Kulderviş'in fukaralarından birine ikram edilir".

Taceddin Sultan :

Taceddin Sultan, Taceddin Camii civarındadır. Baba, oğul yanyana yatıyorlar. Mum adağını hoca yazı ile yasak ettirmiştir. Bu levha türbenin kapısında asılı idi (Res. 5). Türbe bakımlı ve temizdi. Hoca : "Çok uğraşyoruz, mumdan ne çıkar, işe yarayacak bir hayır işleyin, süpürge, ampul getirilse, hiç olmazsa bir iş görür" diyor. Söz ve öğütlerle bu akını durdurmak güç. Doğrudan doğruya yasak etmekten başka çare bulunmuyor" diyerek dert yandı.

Taceddin Sultan'da Ankara'nın en şöhretli erenlerinden bir zat olarak sayılır, ziyaretçileri çoktur. Hakkında sevgi duyulan bir kimsedir. Onun şöhreti Kulderviş Dede, Karyagdı'dan fazladır. Hattâ Ankara'da tanınma ve ziyaret bakımından Hacı Bayramı Veli, Hüseyin Gazi'den sonra gelir, denilirse pek de hata edilmiş olmaz.

Bunu müteakip Ahi Şerefeddin ve Mamak semtinde bulunmakla beraber Karaağaç (Alti ağaç) dedesini sayabiliriz.

Taceddin Sultan'ın bulunduğu yerin çevresi dar ve din adamları tarafından denetlenmesi, üstelik yerlerin büyük taşlarla örtülü olması bakımından Hacı Bayram-ı Veli çevresindeki kadar çeşitli adak tarzları görmek mümkün olmuyor. Bununla beraber bu yasak etmek yazısı da gösteriyor ki alâka çok fazladır. Adak adamak niyetiyle gelenler çoktur. Buraya her çeşit adak için müracaat edilmekte, kurban, süpürge ve daha ziyade ampul adanmaktadır. Ziyarete gelenlerin çoğu o semtten olanlar veya semte yakın bulunanlardır. Çocuk isteyenlerden, çocuğu olunca Taceddin adını verenler de vardır.

Buraya Taceddin Sultan'a, önceleri (1925) nasıl dilekçe dahi vermek istenildiğini, bu dilekçeyi kavuk arasına sokmaya çalışıldığını gösteren bir bilgi dikkate değer bir mahiyet arz etmektedir : "Arapça olarak" "Âciz kuldân ulu Tanrı'ya" diye başlayan küçük ve hazır arzuhalleri kullanmaya yer yoktu. Bu arzuhaller birçok yerlerde yalnız hıdırellez gecesi, hıdırellez sabahı verilir. Bazı yerlerde, her zaman, her cuma olabilir. Ankara hariç tutulursa her yerde arzuhali Tanrı'ya ulaştırılan su'dur. Bursa'da Alişar suyu dedikleri kaynağın kovuğuna bırakılır. Bunun en güzeli hiçbir vasıta karıştırılmayan şeklidir. Mektep çocuklarına yazındırılan (yazınmak=istinsah etmek) arzu-

³⁹ Aynı eser, Kul Derviş Dede, 20 Kasım 1956. Nurettin Can Gülekli, Ankara, s. 124. "Kurtuluş Mescidi (Kul Derviş)" olarak gösteriliyor.

halleri genç kızlar, kısır kadınlar, ayrı düşmüş gelinler, kendi elleriyle dereye salverirler. Bursa'da bu arzuhal sunması Molla Fenarî türbedarının eline kalmıştı. Her yanında yüzlerce arzuhal hazırды”⁴⁰.

Makale yazarı, arzuhali daha doğrusu muradı, dileği ihtiva eden kâğıdın Ankara'da suya atılmadığını, bunun için suyun vasıta edilmediğini sanıyor. Bu düşüncesi isabetli değildir. Ankara'da da gerek önceleri ve gerek şimdi, murad ve adamak işlerinde su araya bir araç olarak girmiş bulunmaktadır. Bu dileği türbede gömülü bulunan bir zatı vasıta kılarak yollamak, hattâ onun kavuğunu vasıta kılmak günümüzde yapılmayan bir âdettir. Yalnız türbedeki seccade, halı, sanduka örtüsü altına konulabilir. Bu hususta Konya'da Mevlâna türbesi ile yaptığımız mukayesede bu nokta üzerinde durmuş bulunmaktayız. Gene Ankara'da bazı sandukalı türbelerin üzerine veya örtü altına başörtüsünü veya bir başörtüyü koymağa teşebbüs edenler çıkıyorsa da buna meydan verilmiyerek, başörtü, yazmalar, eşarplar derhal iade ediliyor.

“Tanrı'ya Arzuhal” başlıklı yazıdan Taceddin Sultan ile ilgili kısımları naklediyoruz : “Ankara'da bu arzuhal işi bayağı bir başkalık gösterir. Arzuhaller her zaman sunulabileceği gibi suya da lüzum yoktur. Tekke ve türbelerin seddi üzerine Ankara'nın bu arzuhal işine vukuf peyda ettik. Taceddin türbesi seddedilirken Hazretin sarığı arası bir kâğıt yığını ile dolu olduğu görüldü... Evrak birer birer mütalâa edilince bunların Taceddin vasıtasıyla Allah'a takdim edilmiş arzuhaller olduğu anlaşıldı... Bu dosyadaki kâğıt parçalarından birisine bakıyoruz : Abdi âciz kulları Hüseyin imzalı bir arzuhal okuyoruz,*meğer bu adamcağızın aleyhine bir dâva kurulmuş, bundan kolaylıkla ve iyilikle kurtulması için Taceddin Hazretlerine istida eyiliyor. Diğer bir istida (Taceddin Sultan Hazretlerine) başlıktır. Arzuhal sahibi Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir vilâyetlerinden birisine becayış suretiyle naklini rica ediyor. Evinden kilimi çalınanlar, çocuğu olmayanlar, hastası olanlar, boşanmak isteyenler, koca arayanlar, kimi muntazam bir arzuhal şeklinde (sade pula tabi değil) kimi küçük bir pusula halinde Taceddin'e müracaat ederek arzularının, muratlarının meydana gelmesi için Tanrı nezdinde vesatet buyurmasını istirham ediyorlar. Arzuhallerin bir kısmında *maksat tasrih edilmiyor*, sade (göynümün muradını) diyor”.

Türbedarların ziyaretgâhlarda, adak işlerinde nasıl bir rolü bulunduğuna dair açıklanan hususlarda üzerinde durmağı gerektiriyor: “Arzuhal sahiplerinin, bu pusulalarda yalnız kendi isteklerini değil, bir ‘hamişte’ki kimseye de, onun muradına da delâlet ricasında bulunuluyor. “Arzuhaldeki kayıtlardan anlaşıldığına göre *türbedar* efendi yaman bir yol da bulmuş. Muradını hırsla bekleyen müstediye kurbanlar adatıyor. Birer senet mahiyetinde olmak üzere bu adaklar azruhalin bir tarafında tesbit ediliyor. Eğer murat hasıl olursa bir horoz kurban edeceğim gibi kayıtlar ekseri arzuhallerde görülüyor. Tabii bu kurbanları türbedara teslim ediyorlar” (s. 104-105).

Türbedarın zorla, dilekte bulunan akurbanlar adatması veya bu adakların ilgili kâğıda yazılış senet şeklinde görüşün isabetli olduğunu kabul etmek araştırmalarımıza göre pek güç oluyor. Zira şahıs adağını kendi iradesiyle yapmakta, üstelik bu istek bir yazıya inkılâp etmediği halde adağını yerine getirmek artık kendisi için mânevî bir zaruret haline gelmekte; verilmiş, üstelik mânevî mertebesi yüksek bir zata karşı yapılmış vadin, andın, sözün yerine getirilmemesi halinde adayan kimseler de bir korku, vakit vakit bir iç sıkıntısı görüldüğü gibi, sık sık “adağımı yerine getiremedim, adağımı yerine getiremedim” diye ihmalden mütevellit bir vicdan

⁴⁰ Hasan Fehmi, Tanrı'ya Arzuhal, Halk Bilgisi Haberleri, c. 3, sayı 28, s. 104, 105, 15 Eylül 1933.

azabı çektiğini, hattâ bir ölüm halinden önce adağının yerine getirilmesi için imkân verilmesini niyaz ettiği veya yakınlarına, “adak kurbanım var, mutlaka yerine getirilmeli” denildiği, bundan ölümden sonra bile bir azaba vesile olacağına dair çok kuvvetli bir inanç içinde bulunduğunu yaptığımız inceleme ve araştırmalarımız tamamen teyit etmiş bulunmaktadır. Vaktiyle türbedarların veya şimdi türbe yakınına yerleşmeğe özenenlerin bu adaklardan faydalandığı doğrudur. Çok zaman bunlar kurbanları kesmekte, bir parçasını kendileri almakla beraber diğer kısımlarını fakirlere, muhtaçlara dağıtmaktadırlar. Türbedarların veya o role özenenlerin asıl yaptıkları iş, türbeye, ziyarete, adak yerine dair ilgiyi, inancı devam ettirmek, buna elverişli menkıbeleri tekrarlamak veya o tarikata mensup zatın diğer müritleri ve halifelerinin gayretiyle menkıbeleri, kerametleri daima canlı, yaşanılır bir halde tutmaktır.

Taceddin Sultan, türbesinin günümüzdeki durumuna gelince, türbe açık olduğu halde bu türlü arzu hallere rastlamış değiliz. Üstelik hoca, “Türbe pencerelerinin içine mum yakmak yasaktır” diye de bir levha asmış bulunmaktadır. Oraya mum atanlara kızdığı gibi, ip bağlayıp gidenlere de öfkelenmekte ve ipleri koparıp atmaktadır. Fakat başa çıkmakta zorluk çektiğini de üzüntüyle bildirmektedir.

Tezveren Dede :

Samanpazarı semtinde Esen Park'ın arka kısmında, inceleme tarihimizden iki ay önceye kadar bir mezar başında ve mezarın etrafında çepeçevre olmuş yüzlerce mum yakılıyordu. Bu mezarın etrafı evlerle çevrili ve birkaç evin bahçesinde bulunuyor. Komşular bu yatora sevgi ve saygı duyuyorlar, Dede'ye yakınlıktan memnun oluyorlar. Yangın tehlikesi dolayısıyla, itfaiyenin müracaatı üzerine mum adağına mâni olunmak istenildi. Resmî makamların buyruğu ile Tezveren Dede mezarının baş ve ayak ucundaki yuvarlak taşlar (Res. 6) kaldırılarak bir kenara bırakıldı. Lâkin bu müdahaleye rağmen, toprakla bir zeviye indirilen şeklen çok basit bir hale getirilen mezara gene ziyaretler devam etmektedir. Yalnız, mumlar, yandaki evde oturan şahıslara rica edilmekte ve o şahıslar tarafından (çok zaman tanımadığı kimselerin hatırlarını kırmayarak) kendi evlerinde yakılmaktadır. Şu duruma göre mum adayanlar mezar çevresinde yakılmamasını, yatırdan 15-20 metre kadar ötedeki evde de yakılmasını tabii görüyorlar. Bu ışık yakmayı kendi evlerinde değil de ona yakın bir evde yakmayı tercih ediyorlar.

Mum adayanlar niçin mum adadıklarını bilmiyorlar. Adanılan mum bilhassa cuma günleri yakılıyor. Ziyaret hergün olabiliyor. Genç, kadın, erkek geliyorlar. Her çeşit dilek için geliniyor. Adakların esasını mum teşkil ediyor.

Burada yatan zatın kim olduğuna dair inanılır bir bilgi sahibine rastlanmıyor. Ziyaretçiler büsbütün bu hususta bilgiden mahrum bulunuyorlar. Mezar taşındaki yazı da okunamıyor. Bu yatır muratları çok çabuk yerine getirmiş. Bu yüzden ona *Tezveren Dede* deniliyor. Ankara çevresindeki incelememizde görüleceği gibi dede adıyla anılan bu gibi yatırlar baba adıyla anılanlarla birlikte çokluk teşkil ediyorlar.

Tezveren Dede ile ilgili fotoğraf bir yatır ortadan kaldırılrsa yerle bir edilse dahi ona karşı bir ilgi ve inanç mevcutsa şeklin hiçbir değeri olmadığını, hattâ halkın yakınlığını artırdığını teyit ediyor.

Yalnız evvelce bir yatır bulunduğuna dair ortada hiçbir işaret kalmaz, onun yerine kâmilten faâl halde bulunan müesseseler kurulur ve o yer çevresinde ziyaret ve adakla ilgi kurmaya elverişli en küçük bir yer olmazsa, zamanla kaybolma ihtimali beliriyor. Aksi halde orada bir yatırın bulunduğu, onun çok mütevazı bir mezarı olduğu bilirse o ilgi yasak ve tahrip önlenemiyor. Buna dair araştırmalarımızda bazı örnekler zikredeceğiz.

Ankara'da Öncebeci'de ve Öksüzce çeşmesi sokağında bir evin bahçesinde bulunan *Yürüyen Dede* türbesi ve Bendderesi, Tabakhane semtinde bulunan Mescit yakınında *Ak Şemseddin* ve *Şeyh İzzeddin*'in türbesi de ziyaret edilmektedir. Bu türbelerde yatan Ak Şemseddin'i halk, Hacı Bayram-ı Veli'nin hocası tanıdığından onu ziyaret eder ve muradını bildirir, aynı zamanda adakta bulunur.

Mübarek Galip'in Ankara adlı kitabında yalnız adından bahsedilen *Şeyh İzzeddin Mescidi*, kapısı üzerinde *Şeyh İzzeddin Camii Şerifi* yazılı olup, Şeyhin mezarı içerisi ağaçlı bir bahçededir. Burasını ziyaret etmek için bahçe yanındaki evden kapının anahtarını almak gerekiyor. Fakat o semtte ziyaret edilen ve evliya olduğuna inanılan zatın yanına kadar gitmeğe lüzum hissetmeden uzakta kalan pencerelere mum yakılıyor, demirlere bez, çabut bağlanıyor. Dilekler için bir sınırlama görülüyor. Adak olan başlıca, *mum*, *horoz*'dur. Bu türbe de bir tepe üzerindedir. Yakında bir de çeşme vardır. Esasen türbelerin hemen hepsinin yakınında su ve ağaç bulunmaktadır. Çoğu görünür yerde, yol kenarında veya bir tepe üzerindedir.

Ermeni adağı :

Hisarönü'n'de olan 1917 yılı yazında çıkan bir yangınla Ankara'da bulunan Darümuallimin ve birçok binalarla birlikte kilisede yanmıştı. Yaptığımız incelemede bu kilise içinde karanlık bir yerde 30-40 santimetre kutrunda yuvarlak bir taş bulunduğu ve bu taşın önünde daima adak mumları yanmakta olduğunu tesbit edebildik. Bu taş a niyet tutan, niyetim olursa yapışsın diye taş veya para (5, 10 para v.b.) yapıştırmak isterlerdi. Bazıları yapışır dururdu. Kurban kesilmezdi. Mum veya kiliseye para adanırdı. Buraya niyet ve adağa gelenler ermenilerdi.

Ankara'da tarih boyunca nüfuz ve tesiri olmuş kavimlere dair mezarlar bulunmuş, lâhitler çıkmışsa da bunların hiçbirisi bir adak yeri olarak, bir ziyaretgâh olarak kullanılmış değildir.

Ermenilere ait Etlik yolundaki *Vank* kilisesi yanında basit bir ayazma vardı. Bunun olduğu tarihlerde müslümanlar bu ayazma şöyle dursun, kilisenin bulunduğu yerden bile geçmek istemezlerdi. Bu itibarla oralarda bir murat ve adakta bulunulmazmış. Ankara'da bağlarda bulunan bazı ayazmalar mevcutsa da buralara da Ermeniler gitmekteydi. Etfaiye meydanı tarafındaki Ermeni kilisesine ise yalnız meraklı çocuklar giderler, kapıdan bakarlardı. Oraya ve yakınındaki bir yere murat ve adak maksadiyle gidilmiş değildir.

Ankara'da yıktırılmış (32-33 yıl önce) bazı türbe ve adak yerlerinin, eğer tamamen kaldırılmış ve yerine başka binalar yapılmışsa, zamanla, yeni kiracıların bilmeyişiyle de unutulmuşları vardır.

Samanpazarı'nda Esen Park (İnci gazinosu)nun olduğu yerde *Nakşibendi Sultanı* vardı. Ona da her murat için gidilir, adak (mum, kurban) adanırdı. Mezarların arasında üstü kapalı bir türbe idi. Pencerelere, tellere bez bağlanırdı.

Hacı Bayram'da Anafartalar Polis Karakolu garajının olduğu yerde *Yusuf Dede* adlı bir yatır vardı. Üstü kapalı bir türbeydi. Her akşam mum alınır, yakılırdı. Sanduka üzerinde yeşil bir örtü vardı. Cuma günleri ziyarete gelinir, türbe içinde namaz kılınırdı. Başı günbatıya ayakları gündoğuya, sağ tarafı (mutat üzere) kibleye gelen bu evliya çok saygı görürdü. *Yusuf Dede*'yi ziyaret edip ruhuna dua edenler olduğu gibi, murat dileyenler de çok olurdu. Hacı Bayram'a gidilirken önce o ziyaret edilir, sonra Hacı Bayram'a gidilirdi. Dönüşte *Yusuf Dede* tekrar ziyaret edilirdi. "Hacı Bayram-ı Veli'ye komşu olduğundan onun da çok makbul büyük bir zat" olduğuna inanılırdı.

Şimdi karakol olan yerin bulunduğu saha baştan başa mezarlık olmasına rağmen, ziyaret yeri burası idi. Penceresinden para, (on, yirmi para, bir, iki kuruş) atılır, o paralarla mum alınır. Dul kadınlar, fakir kimseler orasını siler, süpürür atılan paradan mum alarak diker, akşamları yakarlardı. Buraya bakanlar, türbeye hizmet etmekle büyük sevap kazandıklarına inanmışlardı. Yusuf Dede'nin türbesinin çevresindeki pencere demirlerine, bezler bağlanırdı. Eski yerliler arasında Yusuf Dede'nin kerametleri hâlâ söylenmektedir. 1924 yılında bu gibi sokak aralarında olan, tarihî büyük bir şöhrete sahip olmayan türbelerin kaldırılması zamanında (1925 yılı türbelerin kapatılmasından önce) Yusuf Dede'nin de mezarı açıldığında onun sararmış kefeniyle hiç çürümeden, hiç bozulmadan çıktığı sabittir. O şekilde başka bir tarafa nakledilmiştir.

Bugün Eti sokağında bir evin bahçesi içinde de önü yüksek duvarlarla örülmüş bir yerde de bir yataç vardır. *Ahi Turan* dedesi adındaki bu (evliya) da o sokağın dedesi sayılırdı. Saygı görür, ziyaret edilir, muratta bulunulur ve adak adanırdı.

Hacı Bayram-ı Veli çevresinde de birçok evliya, yataç vardı. Onlar da saygı görürler, ziyaret edilirdi.

Mamak'ta Karaağaç dedesi (Altağaç dedesi) :

Doğu tarafından Hüseyingazi dağı görünen, 5. Zırlı tugayının bulunduğu tepelerin karşısında, Karaağaç köyü yolunun sol tarafında 100 metre kadar dik bir yamaçtan kestirme olarak tırmanılıyor ve Karaağaç Dedesi'ne (Altağaç Dedesi) çıkılıyor. İki mezar yan yana bulunuyor. Aralarında 10 metre kadar bir açıklık var. Taşlarla düzgün bir şekilde çevrilmiş, mezarın baş ve ayak ucundaki taşlar da yeşile boyanmıştır. Soldaki mezarın "ziyaret" in sol yanında bir su kaynağı bulunuyor. Bu mezarın hemen baş tarafında oldukça büyük bir ağaç vardır. Gene bu mezarın hemen arka kısmında mum yakılmak üzere ocak gibi bir yer (Res. 7), bu maksat için hazırlanmış ayrıca duvarda bir oyuk göze çarpıyor. Mezarın baş tarafındaki taşa *niyet, adak taşları* yapıştırılmak istenmiş, fakat tutmamıştır. Taşları tutturmak için mumlamışlar (küçük yataç). Normal bir taşı denedik tutmadı. Mezarın (küçük yataç) in sol yanında bir çalı mevcuttur. Bunun üzerine bezler bağlanmıştır. Mezar çok bakımlı, her tarafına ağaç fidanları dililmiştir. Ağaçların cinsi muhtelifdir. İçlerinde meyve ağaçları da vardır. Daha ziyade yeşilliği ve ziyaretçilere gölge temin ettiği için dikilmiş benziyorlar.

Küçük Yataç arkasındaki büyük, geniş gövdeli, epeyce yaşlı ağaç *karaağaç*'tir.

Bu iki yataçdan solda olan dede (Büyük Yataç) daha büyük; onun boyu da normal bir mezarın iki misli uzunluktadır.

Büyük Yataç'a yazılan yazı yeni olup, ziyaretçilerden yalnız bir fatiha talep etmektedir. İsmail adında bir zat tarafından yazılmış. Diğer mezarda, Küçük Yataç'da yazı yoktur. Büyük yataç ortada duruyor. Arkasına *çam* ağacı dikilmiştir. Bu çevredeki ağaçlar da yeni dikilmiş ağaçlardır. Esasen bu ziyaret 1953 yılından beri onarılmış. Daha önce yıkık, bir harabe halinde imiş. Zengin bir şahıs (İsmail adlı bir zat ve diğer yaşlı bir zat) çok masraf ederek onarmışlar. İsmail adlı zat Hacca gitmeden önce burasını rüyasında görmüş; ve bu sebeple onarmaya karar vermiş. Aslında bu Karaağaç Dedesi'ne yıllarca önce (15-20 yıl) ve söylendiğine göre çok eskiden beri ziyarete geliniyormuş. Benim yaptığım araştırmada buraya 15-20 yıl önce gelenleri Hacı Bayram semtinde bularak onlardan, buranın öncesi hakkında bilgi edinim : Bu Karaağaç Dedesi Ankara'nın tanınmış ziyaret yerlerindenmiş. Hattâ önceleri Karaağaç'ta *yatılıp uyunuyor, bir gece geçiriliyormuş*. Oraya niyet tutuluyor, oraya boğmacalı çocuklar götürülüyormuş. Hâlâ da götürülürmüş.

Büyük Yatırın yakınındaki ufak mescitte namaz kılınıyor.

Halen tek olarak kalmış ve üzerine birkaç bez bağlanmış Karaağaç'ın yanında eskiden kalma bir kulübe varmış. Orada namaz kılınıyormuş. 1956 yılında yanmış. Sonradan gene ziyaretçilerin ibâdet etmesi için, büyük yatırın yanına yeni, ufak, tertipli, düzenli bir mescit yapılmış (1956-57).

Ziyaret zamanı : Bu iki yatıra ziyaret her zaman olabiliyor. Kadın, erkek, zengin, fakir, cahil, tahsilli (ilk, orta, lise v.b.) geliyorlar. Hattâ hususî arabalarla geliniyor. Ayrıca bir şahıs her yıl mutlaka buraya ziyarete gelip kurban kestiriyor ve etini bu çevredeki fakirlere dağıtıyormuş.

İncelemeğe gittiğim gün cuma ve Nisanın güneşli bir günü olmasına rağmen gelenler azdı (birkaç kişi). Daha ziyade pazar günleri geliniyor. Pazar günü kutlu sayılmamakla beraber tatil günü olduğundan daha kalabalık oluyor. İkinci derecede kalabalık olduğu gün cumartesi imiş.

Şifalı su : Aynı zamanda şifalı tanılan bir su da çok uzun boylu (6 metre kadar bir mezarı olan *Dede*'nin (Büyük Yatırın) hemen baş tarafında (beş metre kadar) bulunuyor. Bu sudan da şifa niyetine içiliyor. Bu tepenin dik yamacında böylece su çıkıyor.

Küçük Yatır'ın sol yanında (beş metre kadar) kazıldığı zaman su çıkmasa imiş mescit asıl orada yaptırılacaktı. Temelleri kazıldığı zaman su çıkınca buradan vazgeçilmiş. Mescit de Büyük Yatır tarafına yapılmış.

Ağaç : Bu Büyük Yatır'ın (Karaağaç Dedesi)nin bulunduğu mahalde önceleri *Altı Karaağaç* varmış. İki üç kilometre kadar yakındaki *Karaağaç*'in köylüleri, çok sert bir kış zamanında ağaçlardan beşini kesmişler, tek bir ağaç kalmış. Bu altıncı karaağacı da o çevrede bilgili tanılan bir köylü keserken ağacın üstünden 100 metre kadar aşağıdaki kuru dereye yuvarlanıp ölmüş. Bu ölen şahıs kesmek istediği ağacın önüne gömülmüş. Ağaçta balta izleri, kesikleri görülüyor. Bu şekilde ölüp gömülene Küçük Yatır deniyor. Geçmişinin 25 yıl kadar önce olduğu söyleniliyor. Diğer mezara Büyük Yatır da deniyor. Büyük Yatır çok eskiden beri varmış. Hüseyin Gazi'nin adamı imiş, ölmüş ve buraya gömülmüş. 60 metre kadar solda dar yolun kenarında -Karaağaç yolunda- bir çeşme bulunmaktadır. Bunun hakkında, Hüseyin Gazi'nin vurulduğu anda kanının her damladığı yerden bir kaynak çıkmış diye söyleyenler var. Bu çeşmenin adı *Altı ağaç çeşmesi*'dir. Çeşme 1950 yılında yeniden yapılmıştır. Daha yanda ve bir kuyu durumunda iken buraya alınmış.

Taş yapıştırma, bez bağlama, mum yakma : Küçük yatırın ve Büyük Yatırın baş taraflarında mum yakmak üzere yerler ve sol tarafta bez, çabut bağlanmış çalılar mevcut. Hattâ Küçük Yatırın baş tarafında bir metrelik bir set üzerinde bulunan kalın gövdeli karaağaca da birkaç bez bağlanmış. Küçük Yatırın baş tarafındaki mezar taşına *adak*, *niyet taşları* yapıştırılmak istenmişse de tutmamış. Bu yüzden taşların tutması için mumlanmış.

Adananlar : Mum, süpürge, tavuk, horoz, koyun (kurban). Kurban adadım, denilmesi halinde çok zaman hatıra koyun geliyor. Eğer horoz adanmışsa, horoz kurbanından daha yaygın ve benimsenmiş *horoz adagı* deyimidir.

Mumları gündüz de yakıyorlar. Gece olması şart değildir. Bu duruma göre, aydınlık nurla ilgililik meselesi üzerinde durulmağa değer görünmüştür.

Halka göre taşların tutmaması sebebi : Burada taş yapıştırılmaması, yalnız bez bağlanması gerektiğini, taş yapıştırmanın bu ziyaret yerinde uygun olmadığını,

burasının o türlü bir ziyaret yeri olmadığını, her ziyaret yerinin kendisine göre mevcut olan usulüne uyulması gerektiğini bu çevredekiler belirtiyorlar.

Yatırlar arasında silsilei merâtip: Büyük Yatır, Küçük Yatır diye ayrılmış. Her ikisi de ziyaret yeri olmakla beraber, duruma göre *üstün mevkiide olan ve asıl ziyaretgâhan sıklıkta merkezi mevkiinde bulunan Büyük yatırdır*. Onun daha ziyade rağbet gördüğü çok aşikâr bir şekilde anlaşılıyor. Onun eskiliği, geçmişi ve hayatı, Hüseyin Gazi ile ilgisi bulunuşu, Anadolu'yu İslâmlaştırma işindeki gayreti, "kâfirlerle mücadelesi" v.b., mezarın tabîî mezar boyundan birkaç defa daha büyük oluşu (korku, heyecan, ilgi merak v.b.) halk üzerine tesir ediyor. "Büyük Yatır Hüseyin Gazi'nin adamı olup, onun maiyetindenmiş" deniliyor. Hüseyin Gazi, adına Hüseyin Gazi denilen dağa yaralı olarak gitmiş, orada şehit olarak gömülmüştür.

Hüseyin Gazi'nin Hüseyin Gazi dağı üstündeki türbesi, çok daha makbul tutuluyor.

Hüseyin Gazi :

Hüseyin Gazi türbesi, Hüseyin Gazi dağının (1400 metre) zirvesine yakın bir yerdedir. Yıkıtılmadan önce geniş bir teşkilâtı olduğu anlaşılıyor.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde⁴¹ Hüseyin Gazi köyünden ve "Ziyaret Hüseyin Gazi"den bahsetmekte. "Bu zat Malatyalı Seyit Battal Cafer Gazi'nin peder-i azizidir" demekte, kabri başında Yâsin okuduğunu, merkadî çevresinde süslü, muhteşem şamdanlar olduğunu, "ayrı ayrı yaz ve kış meydanları" bulunduğunu, "senede bir kere burada mevlit okunup kırk, elli bin adam cem ol"makta, "İmam Hüseyin evlâdından ve sadat-ı kiramdan olan bu Hüseyin Gazi burada din uğrunda şehit olmuştur. Bu tekyedeki fikaraya on kuruş tasdik edip üç kurban keserek şeyhi (Muhî Can) dedenin hayır duasını aldık..." demekte ve "1058 senesinde" tekrar Hüseyin Gazi köyüne geldiğini, gene "âsitane-i azizi ziyaret ederken" hâtıra bilbedahe şu beyit geldi :

Geliş ettik dua ile niyazi

Bize himmet ede Hüseyin Gazi

Kaddes Sırrullah" demektedir (s. 426).

Evliya Çelebi, Hüseyin Gazi "asitanesinin evkafı"nın çok olduğunu da, aynı ziyarette belirtmektedir.

Kâtip Çelebi'de "Engürü üzere müşerref bir yerde Hüseyin Gazi tekyesi vardır (ابوالان). Abdalan sâkin olurlar"⁴².

Hasluck, "Christianity And Islam Under The Sultans"⁴³ adlı eserinde Hüseyin Gazi'den bahsetmektedir. Hasluck'un bilgisine kaynak olan Evliya Çelebi Seyahat-

⁴¹ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 1314, c. 2, s. 425, 426.

⁴² Kâtip Çelebi, Kitab-ı Cihannüma, s. 633.

⁴³ F. W. Hasluck, M. A. Christianity and Islam Under The Sultans, Oxford 1929, At The Clarendon press, volume II, s. 504. Hasluck'un makalelerini ihtiva eden iki ciltlik bu eserinin Bektaşilik, tekkeler v.b. ilgili kısımları ki, başlıca ikinci cildin (500 ncü sayfasını takibeden kısım), Ragıp Hulûsi tarafından (Bektaşilik Tetkikleri) adıyla Türkçeye daha önce çevrilmiş bulunuyordu. İngiliz müsteşrinin bu makaleleri "Atina İngiliz Mektebi Senelik Mecmuası"nın, XIX, XX, XXX. ciltlerinde yayınlanmış makalelerinin tercümesi olup "Bektaşilik Tetkikleri" adı verilerek yayınlanmış oluyor. Ord. Prof. Fuat Köprülü'nün esere yazdığı (Mukaddeme) de bu hususta bilgi veriliyor. Bu yazılarda, tekkelere ve bazı Bektaşi dede, babalarına dair bilgi vardır. Adak, adak yerleri hakkında, bunlara dair gözlemler, açıklamalar eksikse de bu makaleler üzerinde dikkatle durulması gerektirecek bir seviyededir. Bununla beraber Ankara ve çevresinde incelediğimiz zatların, dede, baba v.b.dan hemen hemen pek mahdut veya çok zaman hiç bahsedilmemiştir diyebiliriz. Hasluck'un bazı yanlış tahlil ve hükümlerine ayrıca işaret edeceğiz. Bunları ilgili yerlerde göstermiş bulunuyoruz.

F. W. Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, Mütercimi Ragıp Hulûsi, Anadolu'nun Dinî Tarih ve Etnografyasına dair tetkikat merkezi neşriyatı, I. İstanbul 1928, Devlet Matbaası, s. 7.

namesi ile (c. 2. Hammer Tercümesi) Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sı (Armain tercümesi)dir : "Ankara (civarında) -Ankara'nın şarkında kâin "Hüseyin dağ" üzerinde Bektaşiler tarafından mücahit bir veli olarak kabul edilen bir Arap"ın, Hüseyin Gazi'nin mezarı vardır. Evliya zamanında burada yüz beктаşt dervişini havi bir tekve vardı ve her sene çok kalabalıklı bir âyin yapılırdı. Şimdi yalnız Ankara "Bayramı" dervişleri tarafından idare edilen bir türbe vardır" demektedir. Ankara çevresinde bu dağa *Hüseyin Gazi* denildiği gibi 1925 yılından sonra "Bayramı" dervişleri tarafından idare edilen bir türbe olmayıp, yalnız türbe mevcuttur.

Halen Hüseyin Gazi'nin türbesi ve etrafı harap duvarlarla çevrili olup, çatı kubbe gibi şeyler kalmamıştır. Altı metre kadar uzunluktaki Hüseyin Gazi mezarı dahi yıkık bir durumdadır.

Yer yer mum yakılmış. Pencere içlerinde mumlar bulunuyor. Kısmen kapalı türbenin, sağ tarafında adanan iki adak mum duruyor. Para, bez, ip, iri taşa bağlanmış bezler görülüyor (Res. 9). Bir sıra mum yanmış duruyor, adanmış süpürgeler görülüyor. Mezar üzerine para bırakılmış. Bezleri taşa bağlayıp koymuşlar. Rengârenk bezler dikkati çekiyor. Mezarın sağ tarafındaki duvarda mihrap gibi bir yerde duvara ve mihrabiye gibi olan yere düğme (sedef), mavi boncuk, siyah düğme, ufak taş parçaları (kireç, tuğla parçaları), paralar adak adanarak yapıştırılmış. Paraların değeri, yüzparalık ve beş kuruşluktur. Hemen duvar çepeçevre bu şekilde adak işaretleriyle doludur. Duvarlara ziyaretçiler imza ve tarih kazımışlar. Hüseyin Gazi mezarının üzerinde baş tarafta ve ayak ucunda mumlar yakılmış. Türbenin içerisi temiz. Erenin mezarı üzerinde taşlara bağlanmış bezlerden başka 1 kuruş ve 5 kuruş ta bırakılmış.

Adak çeşitliliği bakımından bu ziyaretgâh çok önemli bir yer olduğunu derhal farketiriyor. Kurban da kesilmiş. Bu kadar çeşitli adak yeri ve işaretine nadiren rastlamak mümkündür.

Kurban adakları : 1- koyun, 2- horoz, 3- hindidir. Hindi adandığını tüylerini incelemek suretiyle anladık. Kurban kesme yerine mahsus halkavârî geniş bir taş mevcut; bunun etrafı da taşlarla çevrilmiştir (Res. 10). Bu kurban kesilme yerinin arka kısmı, biraz ötesi uçurumdur. Arka sırada muhtelif tepeler ve takriben 5 ve 7 kilometre gerilerde köyler var. Tepelere, uçaktan bakılır gibi hâkim olan bu Hüseyin Gazi zirvesi ihtişamlı bir manzara arz ediyor. Zaten nirengi noktası ile bu türbenin arası 80-100 metre kadardır.

Hüseyin Gazi ziyaretgâhında : 1- Hüseyin Gazi türbesi, 2- Onun baş tarafa göre sağında, doğrusunda etrafı kısmen çevrili bir başka mezar vardır. 3- Bu mezarın baş tarafa göre sağında veya doğusunda, etrafı yarım metre kadar yüksek taşlarla çevrili *bir adak, niyet kuyusu* görülüyor (Res. 11). Burada bir mezar mevcut olmamasına rağmen, taşlara bağlı bezler, ipler var. 4- Bu *niyet, adak kuyusunun* ön kısmında (gene dört metre kadar) önde bir mezar görülüyor. Baş tarafında uzun bir mezar taşı var. 1.50 metre yükseklikte olan bu taştan başka mezarın etrafını taşlar çevirmiş. Bundan başka birçok bezler kendisini gösteriyor. 5- Bu sıra sıra türbe, mezarlar ve adak, niyet kuyusundan biraz ilerde (30 metre kadar) kayalar üzerindeki bir çalıya bezler bağlanmış, burada da ağaç, çalı ziyaretgâhı görülüyor. Böylece sıra sıra adak yerleri birbirini takip ediyor. Bu adak, niyet çalısından 10 metre ileride kayaları dolaştım. Buralarda aynı şekilde başka çalılar olduğu halde onlara rağbet gösterilmemiş, hiç birisine bez bağlanmamış. Üzerine bezler bağlanmış ziyaret çalısının bulunduğu yerin bir efsâne, menkibe ile ilgili bir tarihçeye ve göreneğe sahip bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Bu Hüseyin Gazi ziyaretgâhı sahası 17-20 yıl önceye kadar mamur vaziyette imiş. Türbe bakıcılarına mahsus odalar, türbenin güzel bir kubbesi varken yıktırılmış, aynı zamanda türbenin içerisindeki halılar, kilimler ortadan kaldırılarak götürülmüş. Fakat burasını bir harabe yığını haline getiriş de alâka ve sevgiyi sarsmak şöyle dursun, bilâkis artırmış. Bunu açıkça ispat eden duvarlardaki binlerce tarih ve imzayı ihtiva eden, muhtelif kalem ve şahıslardan çıktığı aşikâr bir surette görülen yazılardır. Bunlar orada sıra sıra, bazan üstüste durmaktadır.

Türbenin kırk elli metre kadar aşağısında, yarın altında kapı genişliğinde bir taşın arkasında bir mağara mevcut olup, bunun güzel, soğuk bir suyu kayadan sızmakta ve rivayete göre Hüseyin Gazi'nin buradan su aldığı ve dar yerde efsanevî bir maharetle atını suladığı söylenmektedir.

Bu çevredeki mezarlardan birisi Hüseyin Gazi'nin çobanına ait imiş.

Halk arasındaki söylentiye göre Hüseyin Gazi, Battal Gazi'nin babası olup, Ankara'yı İslâmlaştırmıştır. Çetin ve kanlı savaşlardan yaralanan Hüseyin Gazi'nin "ayağını bastığı, kanının damladığı yerlerde çimen ve çiçek bitmiş" âsasını vurunca "su çıkarmış"⁴⁴. Suyu hem soğuk hem de şifalıdır. Fakat tepeye çıkınca artık takati kalmamış ve şehit düşmüş". Diğer bir zattan Dr. Şükrü Akkaya'nın aldığı bilgi Bektaşiliğin Anadolu'ya yayılışı ve Anadolu'nun İslâmlaşması ile ilgili bir anlam taşıyor : "Bektaşî köylerinde dolaşan rivayetlerin hulâsası şöyle oluyor : Osman oğlu Orhan zamanında Ahmet Yesevî'nin işaretleri ve Batum padişahının emriyle Bektaşî Veli Hüseyin Efendimizin neslinden 300 halife Orta Asya'dan hareket etmiş. Malatya'dan girerek küffarla çok kanlı harpler yaparak Eskişehir'e kadar İslâmlığı yaymışlar. Malatya'da Seyit Battal Cafer, Erzincan'da Seyit Gazi, Ankara'da Hüseyin Gazi" (s. 48) İslâmiyeti yaymağa çalışıyorlar.

Diphacı köyünün imamı Haydar Hocadan aldığı bilgi "din tarihi" bakımından "dikkate değen bir menkibe"sini anlatıyor : "Hüseyin Gazi şehit düşünce oğlu Seyit Battal Cafer Malatya'da bulunuyormuş. Bağdat halifesi Abdüselâm'dan babasının yerini ister. O da : Daha babanın kanı kurumadı, kanını al da ondan sonra gel, der. Bunun üzerine Seyit Battal Cafer yola çıkar. Çorum taraflarında Alaca kazasına bir saatlik yerde Balıklar Havuzu denilen, şimdiki Hüseyin Gazi tekkesine misafir olur. O vakitler burası manastırılmış. Keşişinin adı da Şambaz Baba imiş. Der (keşiş), ben seni birine benzetiyorum, sen Hüseyin Gazi'nin oğlusun demiş. Seyit Battal'ı içeri almış. Yemek yemişler. Sonra keşiş lâtasını çıkarır bir kapı açar, orada yeşil cübbe, yeşil sarık ile, yeşil örtülü Kur'an dan bir aşır okurlar. Bunun üzerine Şambaz, Battal'ı babasının kanını almak üzere Ankara'ya gönderir. Dört gâvurun başını keserek getirir! Şambaz birisini tanır: Aha, babanın katili bu idi, diye gösterir. Bu başı tekkenin eşiği önüne gömer ki dünya durdukça çığnensin. Bu tekkeye Hüseyin Gazi kolu yahut *kutlu* denir" (s. 51).

Hüseyin Gazi hakkındaki söylentiler ne yolda olursa olsun bu söylentilerden çıkan netice onun bir İslâm ve fetih şehidi olduğu noktasında iştirak ediyor.

Her türlü murat için ziyaret edilen dinî mahiyette dualardan başka niyet ve ve adakta (mum, süpürge, kurban) başta olmak üzere adandığını, bez, iplik bağlama, (taşa, mezara, çalya) taş yapıştırma (mezar taşına, duvar taşlarına), para bırakıldığı (mezar üstüne), duvara para yapıştırma, imza ve tarihle ziyaretini tesbit etme gibi birçok hareket tarzlarını görmekteyiz.

⁴⁴ Doç. Dr. Şükrü Akkaya, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara 1934; Hâkimiyeti Milliyet Matbaası (Hüseyin Gazi Efsanesi, s. 6).

Ankara köylerine geçmeden önce Hamit Koşay'ın (Ankara Budun Bilgisi) adlı eserinde adak ve adakla ilgili yerlere umumî bir bakışta bulunmak faydalı olacaktır. Bu eser de her ne kadar doğrudan doğruya türbe, adak yerleri ve adama ile ilgili inançlar konu olarak ele alınmamışsa da bazı âdetleri zikrederken Hamit Koşay'ın kısaca da olsa konumuza temas ettiğini görüyoruz : “Çıbuk çayn : Engürü (Ankara)de hâceti olan, Allah kabul itmedi duamı, arzıhalimi suya salıyım dir, yahut gidiyim de Allah'ın tizarına intizar (inkisar) idiyim de arzıhal sunuyum dir. Ne ise muradı yazar içine :

— Hey Yarebbil Âlemin beni pirişan itme de benim de muradımı ver, başka kimsem yok benim muradımı hâsil it, sen bakmasan ben kime yalvarayım dir. Varır oraya üç kulhüvallah, bir Elhamdülillâh okur, suya salı verir. İpil ipil (parlaya parlaya) akar gider. Çalıya çırpıya dakılır. Arzıhalci ciyerden ciyerden ağlar, arkasından gitmez”⁴⁵.

Türbelerin kapatılmasından önceye ait bir âdeti Hamit Koşay belirtirken, kadınların çocuk olması için, dedelerin adını bir anahtara vererek onları içinde su bulunan bir helkeye attıkları ve ayın ilk çarşambasında bu helkeyi kibleye karşı bir çörtene astıkları, sabaha kadar hangi anahtar paslanırsa, ona göre o anahtar hangi dedeye aitse onun türbesine gidildiği üzerinde duruyor : “...Dede'ye gider. Pamuk ipliği götürür, türbedar okuya okuya yediye katlar, ona göre de yedi düğüm çalar. Evliyanın üstüne ardar. O gün orda durur. Olmayacak ise böğürüne atverirmiş. Türbedar : Evliya ipliği kabul etmedi der. Bu sefer de başka yere niyet eder. Başkasına gider, orada yılar takar (türbedar yeşil kuşak boynuna takarak, üç kere kabrini dolandırır) Evliya ipliği kabul ederse türbedar ipliği o kadına verir, akıl balığ olmadık çocuğa bağlatırlar.

Başka bir anlatış : Ayın ilk çarşambesinde yedi Memet adlıdan aneter (anahtar) toplarlar, nişan yaparlar, al iplik Hüseyin Gazi'nin, mavi iplik Tacettin Sultanın, siyah iplik Haydar Sultanın... Yedi çeşit iplik yahut çapıt bağlarlar aneterlere. Üç Kulhuvallah bir Elhamdülillah ile çörtene takarlar. Erken kalkar, baksa Hüseyin Gazi'nin küflenmiş, gider kuşak kuşanır. Türbedar da yıları takar satar. Uzak olursa kuşak ısmarlanır. Ankara'nın Yalncak köyündeki Yalncak sultanında kuşak kuşanırlar (Satılmış, Satı korlar). Yılar takarlar başına. Dul kadın, dölek koca okuya okuya üç kerre fırlandırır, bitiriminde durur baş ucunda, yıları çıkarır, dedenin üstüne ardarlar. Eğer durursa kuşak kuşadır türbedar, eğer olmayacaksa yıları böğürüne atı verirmiş. O zaman kuşak kuşatmazlar” (s. 97). Önceleri pek fazla revaçta olan bu kuşak kuşanma işi de şöyle oluyordu : Kuşak kuşanacak kadın “yedi kat dikiş ipliğini katlar, türbedara verir, türbedar okuya okuya yedi düğüm yapar, sonra yılar takıp *Dede'yi dolandırır*. Yılar durarsa, kuşak alırsa kız veya oğlana niyet ettiğine göre akıl olmadık kız veya oğlan üç Kulhuvallah bir Elhamdülillah ile kuşağı kuşatır. Çocuk doğarsa kurban keser. Bir yarımını türbedar alır, bir budunu misafirler yer, geri kalanını dağıtır. Kurban getiren darta ile çarşı fiyatından satın alır öyle yer” (s. 97.) Böyle niyetli kadınların bellerinde iplikler bağlıdır. Şayet çocuğu dünyaya gelirse bir müddet sonra çocuğunu ve adak kurbanını alarak *Dede'ye* ziyarete gider. Kurban orada kestirilir. Türbedar adak kurbanı etinden faydalandığı gibi derisini de satarak dedeye *mum* alıyor. Bundan başka türbedara “süpürgecilik hakkı olarak bir iki lira” veriliyor. Ayrıca çocuk dilediği evliyanın adını da doğan çocuğuna takıyor. Ankara'da

⁴⁵ Hamit Koşay, Ankara Budun Bilgisi, Ankara Halkevi Dil-Tarih-Edebiyat Şubesi Neşriyatı Nu: 14. Ankara 1935, Ulus Basımevi, s. 45.

önceleri yakınında bir *dede bulunan çeşmenin suyu* içinde, dedeli olduğundan “bal gibi” görülür.

Bu eserde cinlere karşı korunmak için “köpeğe bir parça ekmek atı virin, nezri diyi” denilerek bir konuşma naklediliyor. Köpeklerin karnını doyurmak bazan adak yerine geçebiliyor. Bu insanlara sadaka vermek, doyurmak, giydirmek adağı gibi, hayvanlardan köpek, güvercin gibileri için de olabiliyor (s. 100).

Baş ağrısını geçirmek için ağırlı şahsın şakaklarına çayır kurbağasından iki tane olarak sararlar. Şayet bu kurbağalar ölürse onların “nezrini verirler”. Ölmezse yüreğinden başına vuruyor diyi etini yedirirler” (s. 141). Burada bir hayvanın diyeti gibi bir anlamda nezrin kullanıldığını görüyoruz.

Boğmaca öksürüğünü geçirmek üzere Aslanhane’de türbenin eşiğine, taşın üzerine çocuk yatırılıyor. İlgili derviş kadın bıçak ile çocuğu sığadıktan sonra, “hastalığı boğazlamış” oluyor. Çocuk iyileşirse bu işi yapan kadına para ve mum veriliyor. Ayrıca *horoz kurbanı* kesilerek dul bir kadına veriliyor. Burada da türbedarın işe karıştığını, türbe anahtarını çocuğun boğazına üç defa soktuğunu görüyoruz. Bunu müteakip çocuğu sığıyor. Oradaki dedenin yanında bırakılan gömlek bir gece kaldıktan sonra alınıp hasta çocuğa giydiriliyor ve bu gömleği çocuğun sırtından kırk gün çıkarıyorlar. Dede’nin hasta tedavisindeki rolü kadar, türbedarın, türbe ile ilgili derviş adı verilen kadının nasıl bu gibi işlere karıştıklarını tesbit etmiş oluyoruz (s. 142). Nitekim sıtmalıların “dedeye bağlatır”ıldıklarını, türbedarın koluna, bileğine iplik (bazan yedi kat iplik v.b.) bağlatıldığını görüyoruz (s. 149). Gene sıtma için türbe, dede toprağı alınarak (buna toprağa halk o vakitler “cevher toprağı” diyorlar) suya karıştırılıp, yemeniden süzöldükten sonra içiriliyor. Artan toprak tekrar dedenin merkadinin altına konuluyor. Bu hareket 3, 7 veya 11 gün yapılmış. Toprak yerine yedi taşın alınarak ıslatıldığı, suyunu içtikleri de oluyor. Taşları bilâhare götürüp dedenin türbesine veya mezarına bırakıyorlar. Hasta ağırsa dedenin türbesine veya mezarına götürülerek “dedenin postuna yatırıyorlar”. Birkaç saat yalnız bırakılır, dede sığasın diyi.” (sf. 149) “Baş ağrısı geçmek için de saçımızdan koparırsınız, türbeye bağlarız. Türbenin bir mücre si olur. Oradan para atarız. Türbedar süpürge alsın türbeyi süpürsün diyi” (s. 149). Birçok hastalıklara, temre’de cevher toprağı ıslatılıp sabahın en erken zamanında henüz bir şey yemeden hastaya çalarlar. Böylece dede, türbe toprağının, taşının ıslatılarak haricen ve dahilen kullanılmak suretiyle hastalıkları tedavide sık sık işe yaradığına inanıldığını müşahade etmekteyiz. Hattâ bazı kimselerin çok uzak memleketlerinden yanlarında getirdikleri cevher toprağı ile bir vakitler (1925 yılından önce) sıtma tedavisi işiyle geçindikleri geçmiş bir vakıdır (s. 156).

Hamit Koşay’ın Ankara Budunu adlı eserinde hocaların o vakitlerde de horoz kurbanına cevaz vermediklerini, fakat bazı kimselerin “cebrail kurbanı” dediklerini ve bunu dedenin başında kestiklerini ve orada iki rekât namaz kıldıklarını bildiriyor : “Yitiğim bulunsun da Allahum rızası için, Mukaddem Sultanın iruhi için kesim de bir fukaraya virim dir. Kanını akıta akıta gitirir, bir fukaraya virir. Al horuz keserler, ak horoz kesmezler. Ak horoz yidi mahalledeki cinleri kaçırırmiş. Sütbiyaz horuz göğdeki horuzun sülâlesinden imiş” (s. 167).

Ankara’da hacca gitmeden önce yatırların önünde durulup dua edildiğini ve bilhassa Hacı Bayram-ı Veli’ye uğramadan Hacca gidilmediğini, yatırlara verilen önemi bir defa daha teyit etmek bakımından kaydediyoruz.

Ankara'daki adakların ancak birkaçından, daha ziyade çeşitli ve tipik olanlarından bahsettik. Yoksa bir adak ve adak yeri sayımı gibi bir maksatla hareket etmedik. Esasen vakıfın tesbiti için bu kadarla yetinilebilirdi. Ancak Ankara çevresinin, köy ve ilçelerinin de incelenmesine ve Türkiye'nin diğer şehirlerindeki türlü adak yer ve şekillerinin dikkate alınarak birbirleriyle karşılaştırılmasına ve ilmî tasnif ve sonuçlar elde edilmesine ve bilâhare bunların dinler tarihi bakımından tahlil ve açıklanmasına, diğer ülkelerdeki dinlerdeki ile karşılaştırılmasına ihtiyaç vardır. Bunları ayrı bölümler halinde sunmak istiyoruz.

Ankara'daki yaptığımız inceleme ve araştırmalar bize, Cumhuriyet çağından öncede sonrada bu türlü âdet ve inançların olduğunu ve devam ettiğini gösterdi. Bilhassa İslâmî bilginin eksikliği ve Allah'la kul arasına bir araç koyma gibi, İslâmiyette mevcut olmayan, hattâ herhangi bir ölüyü veya yeri, eşyayı, ağacı v.b. kutsal, kudretli tanıyıp dilekte bulunma, onun bu isteği yerine getireceğini sanma gibi hususların, alışkanlıkların mücerret ve yüksek bir seviyede bulunan İslâm'da Allah inancıyla bağdaşmayacağı, dinî bilgiye bihakkın vakıf olamayanların bu önemli noktalar üzerinde durmadığı, düşünemediğini tesbit ettik.

Bilgili din adamları bu âdetler, inançlarla mücadele etmekteydiler. Cami ve mescitlerde (Hacı Bayram, Taccddin, Mehmet Çelebi Camii...) vaaz, hattâ hutbe-lerde Allah'la kul arasına herhangi bir ölünün giremeyeceği, dileğin, duanın Allah'a yapılması gerektiği, mum adayıp yakma ve bu gibi âdetler ve hareketlerin gerçek İslâmiyette yeri olmadığı belirtilmekteydi. Bu maksatla bazı cami, türbe pencerelerine "mum atmayınız, mum yakmayınız, yasaktır, iplik bağlamayınız" mealinde levhalar asıyorlardı. Bununla beraber bu âdetler, bu türlü davranışlar kesilmemekteydi.

Bu konu üzerinde, Ankara çevresi, köy ve ilçeleri, diğer şehirler, yabancı ülkeler ve dinler gözden geçirildikten sonra bir sonuca varmak mümkün olacağını şimdilik, tekrarlamakla yetineceğiz ⁴⁶.

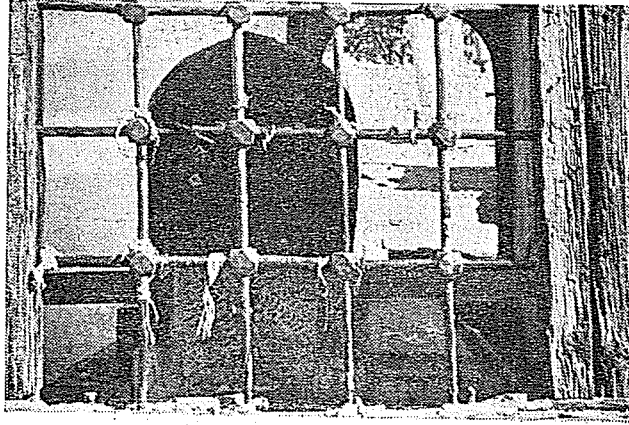
⁴⁶ 1955-1958 yıllarında tarafımızdan (Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma) adıyla doktora tezi olarak hazırlanan ve 6 bölüme ayrılmış olan ve 310 sayfa tutan bu inceleme, ayrıca 30 fotoğraf ihtiva etmektedir. Kısaltılmış olarak başlıca konuları şunlardır :

- I. Giriş : A- Adak yerlerinin inceleme sınırı, ad olarak adak. B- Adak ve Makale, hikâye, masal, roman, şiir ve fıkralar. C- Sözlüklere göre adak ve nezir kelimelerinin anlamları. Ç- Adak veya nezir tariflerinin veya tariflere ilgili bilgilerin tahlil ve tenkidi. D- Adakın etimolojisi. E- Adak ve nezir kelimesiyle benzerliği olan deyimler. F- İnceleme sahası ve metod.
- II. A- Ankara ve çevresinde adak ve adak yerleri : Ankara'da türbeler, mezarlarla ilgili adak ve adak yerleri. B- Bazı Ankara köylerinde adak ve adak yerleri. C- Ankara ilçe ve köylerinde adak ve adak yerleri.
- III. Bazı Türkiye İllerinde (42 il) ki adak ve adak yerleriyle ilgili inançlara umumî bir bakış ve Ankara ile çevresindeki adakla ilgili inançlarla kısa bir karşılaştırma.
- IV. A- Seyahatnameler ve adak. B- Türkiye sınırları dışında kalan Türklerdeki adak hakkında bilgiler.
- V. Başka ülkelerde adak ve adak yerleri.
- VI. Netice: 1- Niyet, dilek, murat, hâcet, adak ve Nezir, evliya. 2- Adak yerleri, niyetler ve adaklar. 3- Atla ilgili ziyaretgâhlar, adak yerleri. 4- İslâmdan önce ve İslâmdan sonra adak. 5- Türbe, yatırırların menşei meselesi. 6- Adak ve adama sebeplerine dair muhtelif görüşlerin tahlil ve tenkidi. Sonuç - Bibliyografya.

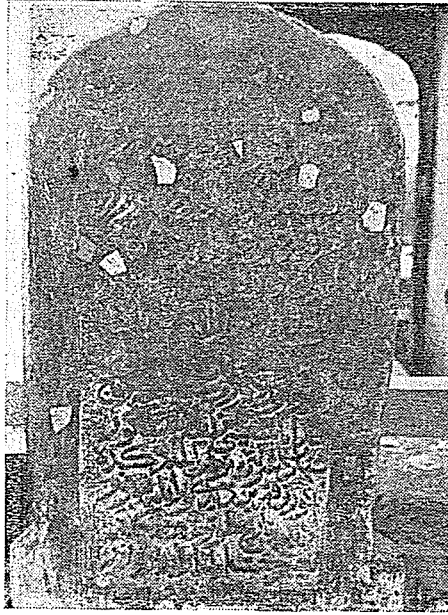
Bu, Dinler Tarihi doktora tezi olarak kabul edilmiş inceleme Prof. Dr. Annemarie Schimmel tarafından 18 sayfa içinde Almancaya özetlenip çevrilmiş ve ayrıca (Die Welt Des Islams) için Prof. G. Jächke isteğiyle tarafımızdan seçilmek suretiyle 3 sayfalık bir bibliyografya gönderilmiş ve yayınlanmıştır.

Das Gelübde Im Türkischen Volksglauben, von Annemarie Schimmel (Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma, Dr. Hikmet Tanyu -Diss. Theol. Fakülât Ankara 1958), Die Welt Des Islams, vol. VI. Nr. 1-2. Leiden 1959, s. 70-91.

Res. — 1

Res. — 2

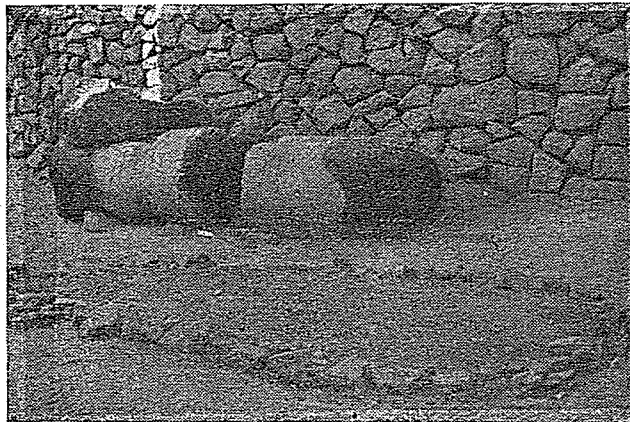
Res. — 3

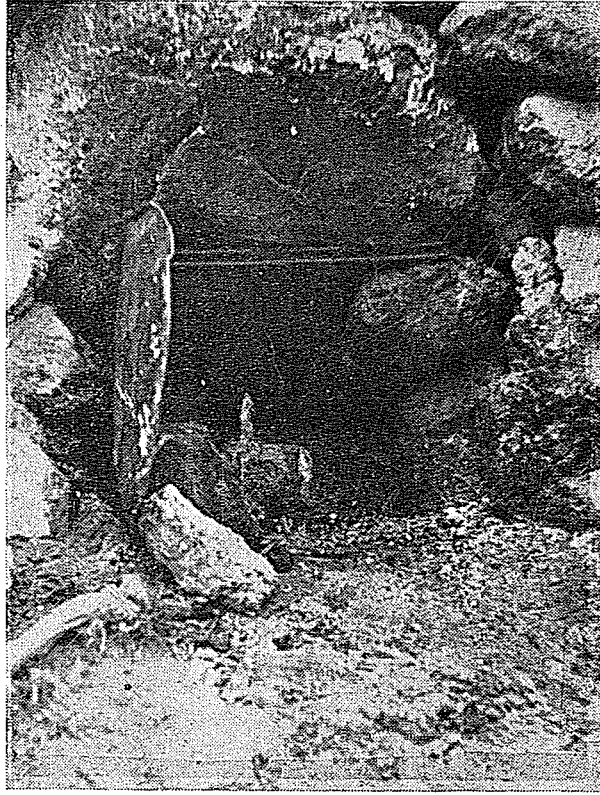
Res. — 4

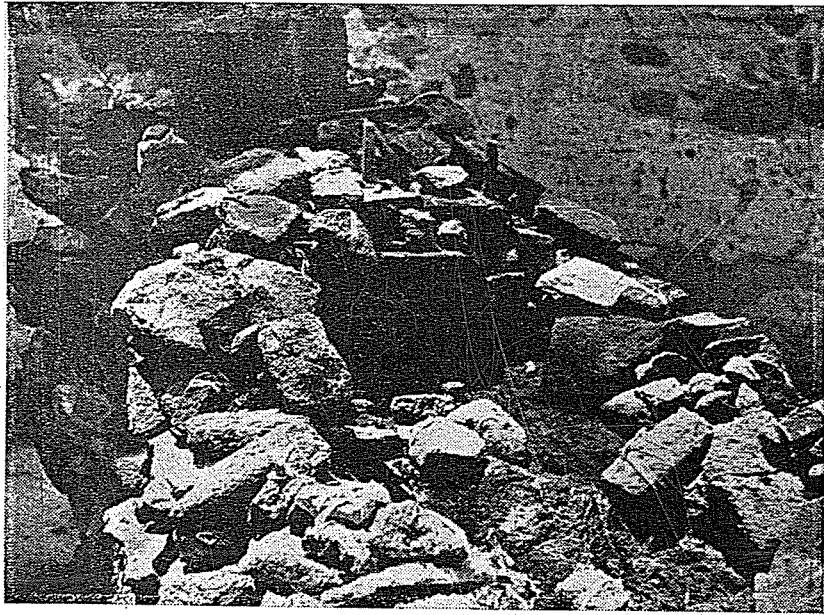
Res. — 5

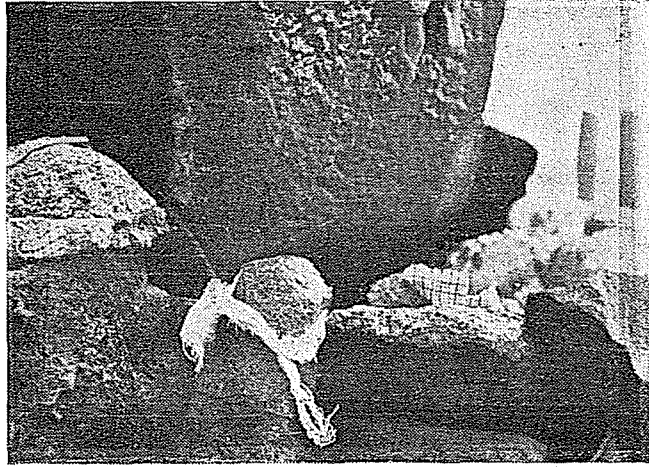
Res. — 6

Res. — 7

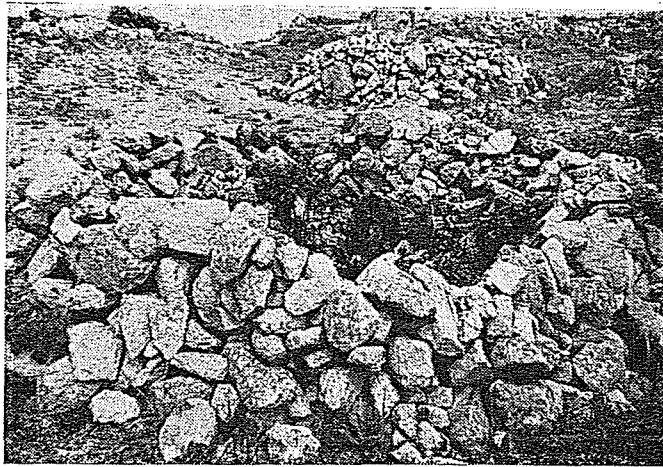
Res. — 8

Res. — 9

Res. — 10

Res. — 11